

Received-Makale Geliş Tarihi 27.08.2024
Published-Yayınlanma Tarihi 31.10.2024
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 11 (112), 1885-1908

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14020364

Prof. Dr. Lütüye Göktaş Kaya

<https://orcid.org/0000-0002-4979-9330>

Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Karabük / TÜRKİYE

<https://ror.org/04wy7gp54>

Şenol Açıkgöz

<https://orcid.org/0009-0006-6030-9204>

Saliha Şedit

<https://orcid.org/0009-0008-0714-3027>

Hümeyra Akyüz

<https://orcid.org/0009-000-3719-2817>

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük / TÜRKİYE

<https://ror.org/04wy7gp54>

Orta Çağ Avrupa ve Anadolu Kentlerinin Ticari Açıldan Değerlendirilmesi: Sevilla, Paris, Konya, Kayseri

The Commercial Evaluation of Medieval European and Anatolian Cities: Seville, Paris, Konya, Kayseri

ÖZET

Devletler birliğinin olmadığı bir süreç olan Orta Çağ'da yaşanan olaylardan en çok etkilenen coğrafyalar Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü topraklar olarak Avrupa ve Anadolu olmuştur.

Erken dönemlerde savaşlar, göçler, salgınlar ya da bunlara bağlı tehditler sonucunda toplumsal travmalar yaşanmış, kentsel yaşam olumsuz etkilenmiş ve kentler boşaltılmıştır. Özellikle Avrupa bu dönemlerde kuzeyden gelen istila ve göç hareketleri ile mücadele ederken, Anadolu'ya hâkim olan Bizans da doğu ve güneyden gelen tehditler ile mücadele etmektedir. Bu istikrarsız dönemde kent nüfusları azalmış ve kentsel yaşam siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyolojik bir gerileme yaşamıştır. Ancak Geç Orta Çağ'da istila ve göç hareketlerinin sona ermesi tüm dinamikleri ile birlikte kentsel yaşamın gelişmesine yol açmıştır.

Orta Çağ boyunca Avrupa ve Anadolu kentlerinin ticari faaliyetlerinin ve gelişiminin değerlendirilmesini amaçlayan çalışmada Avrupa'dan ve Anadolu'dan ikişer kent seçilmiştir. Orta Çağ Batı Avrupa kentlerinden nehir yoluyla denize bağlantısı bulunan Sevilla ve Paris kentleri, Anadolu'dan iç kesimlerde yer alan ve antik kara ticaret yolları üzerinde bulunan Konya ve Kayseri kentleri örnek olarak alınmıştır. Orta Çağ Avrupa ve Anadolu kentlerini çeşitli açılardan ayrı ayrı ele alan çalışmalar yapılmış olmakla birlikte çalışmamızda ele aldığımız biçimde Avrupa ve Anadolu kentlerini bir arada karşılaştırmalı değerlendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışma sonucunda, coğrafya ve kültür açısından birbirinden çok farklı olan Avrupa ve Anadolu kentlerinde temel benzerlikler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa ticareti, Anadolu ticareti, Pazar/Panayır, Sevilla, Paris, Konya, Kayseri

ABSTRACT

The geographies most affected by the events experienced in the Middle Ages, a period in which there was no unity of states, were Europe and Anatolia, the lands ruled by the Roman Empire. In the early periods, societal traumas emerged as a result of wars, migrations, epidemics, and related threats, which negatively impacted urban life, leading to the abandonment of cities. While Europe struggled with invasion and migration movements coming from the north during these times, Byzantium, which dominated Anatolia, faced threats from the east and south. In this unstable era, urban populations decreased, and urban life experienced political, military, economic, cultural, and sociological regression. However, the end of invasion and migration movements in the Late Middle Ages paved the way for the development of urban life, along with all its dynamics.

In the study aimed at evaluating the commercial activities and development of European and Anatolian cities throughout the Middle Ages, two cities from Europe and two from Anatolia were selected. Seville and Paris, medieval Western European cities with river connections to the sea, and Konya and Kayseri, located in the interior regions of Anatolia on ancient land trade routes, were chosen as examples. Although there have been various studies that separately examine medieval European and Anatolian cities from different perspectives, there is no study that comparatively evaluates European and Anatolian cities in the manner presented in our study. As a result of the study, fundamental similarities have been identified between European and Anatolian cities, which are geographically and culturally very different from each other.

Keywords: European trade, Anatolian trade, Bazaar/Fair, Seville, Paris, Konya, Kayseri.

1. GİRİŞ

Araştırmacılar arasında Orta Çağ'ın başlangıç ve bitiş tarihleri üzerinde fikir birliği olmamakla birlikte Siyaset Tarihçileri Orta Çağ'ı Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı olan 476 yılından başlatıp 1453 Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun yıkılması ile sonlandırmaktadır.

Avrupa ve Anadolu kent ekonomileri erken dönem boyunca devam eden savaşlardan olumsuz etkilenmiştir. Avrupa'nın Akdeniz ticareti durma noktasına gelirken Anadolu'da antik ticaret yolları eski önemini yitirmiş hem Avrupa hem de Anadolu'da uzun mesafeli ticarete aksaklıklar meydana gelmiştir. Ayrıca kentsel üretim, iç piyasaya yönelik faaliyetlerden ibaret kapalı ekonomilere dönüşmüştür. Geç Orta Çağ'da savaşlardan kaynaklanan istikrarsız dönem son bulduğunda Avrupa ve Anadolu kentlerinde nüfus artışı ile birlikte kentsel yaşam ve üretim artmıştır. Avrupa ve Anadolu kentlerindeki nitelikli nüfus içinde yer alan üretici sınıf, lonca teşkilatlarının kurulmasıyla kentsel üretimi arttırmıştır. Ayrıca kentlerde kurulan çarşı ve pazar alanları kentlerin ticari merkez olmalarını sağlamıştır. Kentsel üretimin artması sonucunda kentler, üretim fazlası ürünleri dış pazarlara ihraç etmeye başlamıştır. Bu da uzun mesafeli ticarete ticari yolların yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Orta Çağ Avrupa'sında ticarete gelişim gösteren kentler genellikle denize kıyısı olan ya da nehir yoluyla denize ulaşımı olan Batı ve Güney Avrupa kentleriyken Anadolu'da bu kentler denize kıyısı olan kentler ile iç kesimlerde antik kara ticaret yolları üzerinde bulunan kentlerdir.

2. ORTA ÇAĞ AVRUPA VE ANADOLU KENTLERİ

Orta Çağ Avrupa ve Anadolu kent yaşamını ve gelişimini anlayabilmek için alt kültürü ve hâkim medeniyeti anlamak gereklidir. Dolayısıyla Avrupa ve Anadolu'da hüküm sürmüş ve medeniyet kurmuş olan Roma İmparatorluğu'na değinmek yerinde olacaktır.

Başlangıçta çiftçi devleti olarak kurulan Roma, ilerleyen dönemlerde ticaret devleti kimliği kazanmıştır (İplikçioğlu, 2007, s. 102). Roma İmparatorluğu, kökeninde Akdeniz kavimler topluluğu olarak 3. yüzyılın sonunda Akdeniz'i de iç deniz haline getirdiği için limanlar ile birlikte ekonomik anlamda güçlü bir imparatorluk haline gelmiştir. Bu dönemin ardından başkentini, kara kenti olan Roma'dan, bir liman kenti olan Konstantinopolis'e taşınması, deniz ticaretinin imparatorluk için önemini ortaya koymaktadır. Barbar kavimlerin saldırıları ile birlikte Roma eyaletleri Germen krallıklarının egemenliğine girmiştir. Vandallar Afrika'ya, Vizigotlar Akıtanya ve İspanya'ya, Burgondlar Ron vadisine, Ostrogotlar İtalya'ya yerleşmiştir. Kuzeyden gelen barbar kavimler, 7. yüzyıl başında İslam fetihlerinin başlaması ile Kuzey Afrika ve sonrasında İspanya topraklarındaki egemenliklerini koruyamamıştır. İslam fetihleri 50 yıl gibi kısa bir sürede Roma'nın iç denizi olan Akdeniz'i kendi gölü haline getirmiştir. Barbar istilaları temelde Avrupa toplumuna gelenek-görenek, inanç ve ticaret anlamında engel olamamıştır. Ancak İslam siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda fethettiği topraklarda, Roma medeniyetini ortadan kaldırmış, bu durumdan sonra Avrupa'nın Doğu ve Akdeniz ile bağlantısı kesilmiştir (Pirenne, 2014, s. 11-26).

Avrupa'nın kuzey bölgesinde yaşayan ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olan putperest/pagan toplulukların göç ve istilaları tüm Kıta Avrupa'sına yayılarak 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar sürmüştür. Böylece Orta Çağ Avrupa'sı siyasi, ekonomik ve dini açıdan dönüşüme uğrayarak şekillenmiştir (Gül, 2009, s. 39).

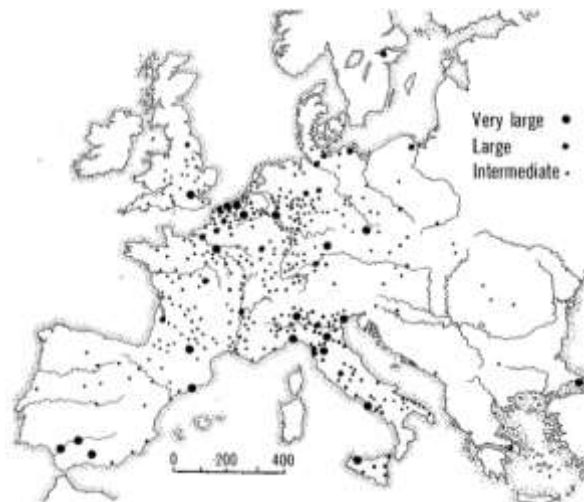
Fotoğraf 1. Roma İmparatorluğu MS 400 (Haldon, 2017, s. 36)

7. yüzyılda İslamiyet'in yayılması ile birlikte Afrika ve İspanya kıyılarının, sonra da Tiran Denizi'ndeki limanların kaybedilmesi sonucunda Avrupa'da kentsel yaşam sona ermiştir. Venedik ve Güney İtalya kentleri dışında kalan kentler, zanaatkâr ve tüccar nüfuslarını kaybetmişlerdir. Avrupa'da bu dönemden sonra kentler piskoposluk merkezleri etrafında toplanmıştır. Piskoposlar surlar içinde ikamet etmekte, halk da küçük yerel kilise ve manastırlara hizmet ederek geçimini sağlamaktadır. Eski kentlerin surları etrafında sığınma amacıyla küçük yerleşimler de bulunmaktadır. Karolenj İmparatorluğu'nun dağılması ile birlikte Macarlar ve Normanların saldırıları nedeniyle 10. yüzyılda feodal lordlar Avrupa'nın her yerinde şatolar inşa etmiş ve halk, saldırılardan korunmak için bu şatolara sığınmış ve feodal toprak sahipleri için çalışmaya başlamıştır. Böylece Avrupa'da kentler hem piskoposluk etrafında hem de şatolar etrafında kurulma eğilimi göstermiştir (Pirenne, 2013, s. 52-53).

Avrupa'daki kentler 11. yüzyıla kadar tarıma dayalı sosyal ve iktisadi bir sistem olan feodal yapı içinde kalmıştır. Bu sistemin içinde soylular, toprak sahipleri, askerler ve servetleri toprak mülkiyetine bağlı olan din adamları, güç unsuru olarak toplum tabakasının üst katmanında bulunmaktadır. Ancak 13. yüzyılda ticaret unsurunun ortaya çıkardığı tüccar ve zanaatkârlardan oluşan burjuva sınıfı, toplumun geleneksel dinamiği içinde kendine yer bulmuştur (Birk, 2019, s. 1). Bu durum ilerleyen dönemlerde ticari ve sanayi toplumunun temelini oluşturan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentler, Orta Çağ Avrupa'sında kurulum açısından piskoposluk etrafında kurulan kentler, büyük kentler, başkentler ve eyalet kentleri olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Bir piskoposluğun bulunduğu ve onun etrafında kurulan kentler birinci kategoriye girmektedir. İkinci kategoriye giren büyük kentler 10.000-20.000 civarında nüfusa sahip olanlardır. Londra, Cenova ve Kurtuba Orta Çağ'da bu kategoriye giren kentlerdir. Üçüncü kategoriye giren kentler başkentlerdir. Bu kategoride kent hiyerarşisinin boyutu dışında kent politikası da dikkate alınmaktadır. Roma ve Paris bu kategoriye giren kentlerdir. Floransa, Venedik ve Milan gibi bir eyalet içinde oluşan ve gelişen kentler ise dördüncü kategoriye oluşturmaktadır (Bakır ve Ülgen, 2011, s. 20).

Kent gelişiminin önemli etkenlerinden olan nüfus açısından Orta Çağ Avrupa kentlerine bakıldığında, nüfus oranlarının sürekli olarak bir değişim halinde olduğu görülmektedir. Avrupa'da ilk nüfus sayımının 18. yüzyılda yapılmış olmasından dolayı kent nüfusları ile ilgili veriler yetersizdir. Özellikle bu konuda araştırmacılar arkeolojik kazılar ile ortaya çıkarılan tahıl depoları üzerinden tahminlerde bulunarak 50.000 nüfusu geçebilen 12 ya da 15 kent olabileceği üzerinde durmaktadır. 1348 yılında Avrupa'da ortaya çıkan veba salgını ile bu şehirlerin bazılarında nüfusun 50.000 altına düştüğü belirtilmektedir. Kırsal alandaki kasaba yerleşimleri Orta Çağ Avrupa'sında yoğun bir şekilde görülmektedir. Orta ve Güney Almanya ile İsviçre'de yer alan duvar ve kulelere sahip olan ve "*cüce kasaba*" olarak isimlendirilen yerleşimlerin varlığından söz edilmektedir. Kasaba yerleşimlerinin veba salgınından önce nüfuslarının 5.000-25.000 arasında değiştiği ancak salgından sonra 5.000 altına düşen kasabaların olduğu belirtilmektedir. Kırsalda yaşayan nüfusun 14. yüzyıl itibarıyla kentlere göç etmesiyle birlikte kent nüfuslarında artış olduğu görülmektedir. Orta Çağ araştırmacılarına göre Orta Çağ boyunca en yüksek kent nüfusuna sahip olan kentler İtalya ve Avusturya-Hollanda arasında olan Flandre Bölgesi'ndedir. Avrupa'nın toplam kent nüfusu 1000 yılında 52,2 milyon, 1340 yılında 85,9 milyon, 1400 yılında 52 milyon, 1500 yılında ise 70 milyondur (Pounds, 2005, s. 76-81).

Fotoğraf 2. Geç Orta Çağ Avrupa'sında Büyük ve Orta Ölçekli Şehirlerin Dağılımı, (Pounds, 2005, s. 76)

Orta Çağ'da Anadolu kentleri ele alındığında, Roma İmparatorluğu döneminde kentlerin, tarımsal faaliyetler ve küçük çaplı mal üretimi gerçekleştiren, sosyal ve iktisadi işleve sahip merkezler olduğu görülmektedir. 3. ve 4. yüzyıl ile birlikte Roma İmparatorluğu'nun gelişim göstermesi, kentlerin rolünü de değiştirmiştir. Devletin isteklerini karşılama, vergi toplama ve aynı zamanda kent bakımını sağlayacak curia'nın (kent meclisi) kent yönetim mekanizmasının başında olduğu izlenmektedir. Kent toplumunun ürettiği ürün fazlasının dağılımı konusundaki devlet politikası, toplum ve arazi sahipleri arasında gerginlikler ortaya çıkartmıştır. Devletin talep ettiği vergiyi de toplamaktan sorumlu curia, zaman zaman toplum direnişi ile karşılaşmıştır. Bizans döneminde ağır vergi koşulları nedeniyle 7. yüzyılda kentsel sistem çökmüştür. Kentler, yerel pazar alanı ve değiş-tokuşun yapıldığı merkez olma özelliğini kaybetmiştir (Haldon, 2017, s. 61-63).

7. yüzyılda, önce doğuda Pers saldırıları ve sonra güneyden gelen İslam fetihlerinin başlaması ile birlikte Anadolu'daki kentler sosyal ve iktisadi işleve sahip "polis" özelliğini kaybederek daha çok saldırılara karşı savunma ve askeri toplanma merkezi olan "kastron" yani "kale-kent" özelliğine bürünmüştür (Haldon, 2017, s. 122-125). Surlarla çevrili kent tipi kastron, 7. ve 11. yüzyıl arasında Bizans kentlerinin bir özelliği olarak bilinmektedir. Bizans döneminde taşra kentlerinde de bu tipolojide kent planları ile karşılaşılmaktadır.

Anadolu, 12. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde Anadolu kentleri, model olarak Selçukluların Orta Asya-Türk ve İran-Türk İslam yarı yerleşik kültürünün Hıristiyan-Bizans yerleşik kent kültürü üzerine eklenerek yeniden yorumlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde yeni ve özgün bir kent oluşumundan söz etmek mümkündür. Selçuklu kentleri bu dönemde genellikle surlar ile çevrili bir alanda mekânsal genişleme özelliği gösteren "kapalı kent" ya da "kale kent" olarak değerlendirilen bir modele sahiptir. Selçuklular döneminde 13. yüzyıl başında başlayan Türk-İslam kolonizasyon sürecinde Anadolu kentleri surlarla çevrili kapalı kent özelliği gösterirken ilerleyen süreçte ekonomik gelişmelere bağlı olarak sur dışına yerleşimlerin taşmasıyla açık kent modeline evrilmiştir. Kapalı ya da kale kentler "A tipi" ve "B tipi" kale kentler olarak ikiye ayrılmaktadır. Açık kentler, üretim dağıtım noktalarında yapılan mevsimlik ya da yıllık ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği yerleşmelerde ortaya çıkmış bir kent modelidir. Açık kentler yine "A tipi" ve "B tipi" açık kentler olarak iki gruptadır. Dış büyüme odaklı kentler ise Bizans-Selçuklu arasında kalan ikili siyasal "uç bölgelerinde" savunma amaçlı yerleşimler sonucunda ortaya çıkan bir kent modelidir (Özcan ve Yenen, 2010, s. 61-64).

Orta Çağ Anadolu kentsel nüfusuna bakılacak olursak, Geç Roma ve Erken Bizans döneminde MS 540 yılları dolaylarında doğu kentlerinde 19-20 milyon civarında olduğu tahmin edilirken batı kentlerde 7 milyon kadar bir nüfus olduğu belirtilmektedir. Ancak 7. yüzyıla gelindiğinde Bizans'ta tüm kentlerde toplam nüfus 17 milyona kadar düşmüştür. 8. yüzyıl ortalarında 7 milyon, 9. yüzyıl ortalarında 10 milyon, 12. yüzyıl ortalarındaki Türk fetihlerine kadar 12 milyona çıkan kentsel nüfus, Türk fetihlerinden sonra 9 milyona düşmüştür. Toplam kent nüfusunun 1280 yılından sonra 5 milyon civarına kadar düştüğü belirtilmektedir (Haldon, 2017, s. 22-24). Araştırmacılar Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521-1530 yılları arasındaki Osmanlı tahrir defterlerine göre tahmini bir nüfus çıkarmıştır. Buna göre Anadolu nüfusu 5,6 milyon civarında, Rumeli ile birlikte toplamda 11 milyon civarında bir nüfus olduğundan söz edilmektedir (Elibol, 2007, s. 141).

Fotoğraf 3. 5. Yüzyılda Anadolu Kentleri (Haldon, 2017, s. 66)

3. ORTA ÇAĞ AVRUPA KENTLERİNDE TİCARİ YAŞAM

Özellikle Erken Orta Çağ Avrupa kentlerinin ekonomik ve ticari yaşamını değerlendirebilmek için Roma İmparatorluğu'nun ekonomik politikalarını ve kentlerde uyguladığı ekonomik sistemi gözden geçirmek gereklidir.

Roma İmparatorluğu'nun ticari yaşamında iki çeşit ekonomik model olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi halktan alınan vergilerin saraya aktararak ordu ve hanedanlık arasında dağılımının sağlandığı model olan saray ekonomisi, diğeri ise tamamen halkın üretim faaliyetleri ile birlikte kırsal kesimi kente bağlayan model olan halkın ekonomisidir (Haldon, 2017, s. 73-74). Saray ekonomisi darphanelerde basılan para ile düzen içerisinde sürdürülürken, halkın ekonomisi takas yönteminin de uygulandığı özerk bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemin kendine özgü kuralları ve ilkeleri bulunmaktadır.

4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun batısında nüfus, üretim ve ticari faaliyetler açısından büyük bir kent bulunmamaktadır. Büyük kentler imparatorluğun doğu kısmında yer almaktadır. Konstantinopolis, Antakya ve İskenderiye bu kentlerin başında gelmektedir. Bu kentler aynı zamanda üretim ve ithal malların uğrak ve dağıtım noktası işlevine sahiptir (Pirenne, 2014, s. 12).

Eldeki yetersiz veriler nedeniyle 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte Avrupa'da ticari faaliyetler ve uzun mesafeli ticaret hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklar ve veriler az olmasına karşın ticaretin bir şekilde devam ettiği belirtilmektedir. Merovenjler döneminde (5.-7. yüzyıl) özellikle Avrupa'nın batısında ticaretin durma noktasına gelmiş, Karolenjler döneminde ise (8.-9. yüzyıl) özellikle Akdeniz'e kıyısı olan bölge ve kentlerde ticaret hacmi düşmeye devam etmiştir (Kallioinen, 2020, s. 1). Dolayısıyla bu yüzyıllarda deniz ticaretinden çok kara ticaretinin ön plana çıktığı ve sürdürülebilirlik kazandığı söylenebilir.

10. yüzyıl ve sonrasında kuzeyden gelen istilaların son bulması, nüfusun artması, 900-1200 yılları arasında Kuzey Avrupa'da yaşanan soğuk iklimin yerini ılıman iklime bırakması sonucunda tarım yapılabilecek arazilerin açılması, deniz ticaretinde İtalya ve Güney Fransa'da yeni büyük limanların oluşturulması ve Avrupa'da birçok kentte ticari toplulukların oluşturulması gibi etkenler, Avrupa'da yeni bir ticari düzenin kurulmasına yol açmıştır (Kallioinen, 2020, s. 1-3; Bozpinar, 2020, s. 6-7).

3.1. Orta Çağ Avrupa Ticaret Yolları

Roma dönemi Avrupa'da uzun mesafeli ticaretin yapıldığı bilinmektedir. Atlas Okyanusu ve Güney İngiltere ile Akdeniz Havzası'nda, Kuzey Afrika, Anadolu ve Ortadoğu ile Karadeniz'de deniz ticareti yapılmıştır (Haldon, 2017, s. 74-76).

Batı Roma'nın çöküşünden itibaren barbar kavim saldırılarının devam ettiği Merovenj (5.-7. yüzyıl) döneminde Avrupa'da batılı tüccarların önemini yitirerek azaldığı, özellikle Galya'da doğulu tüccar olan Suriyeliler, Yahudiler ve Yunanlıların ticarete etkili olduğu belirtilmektedir. Karolenjler (8.-9. yüzyıl) döneminde de doğulu tüccarlar daha belirgin bir şekilde ticaret yapmaya devam etmişlerdir (Adelson, 1960, s. 273-276). Bizans İmparatoru İustinianus'un Roma İmparatorluğu'nu Akdeniz çevresinde yeniden inşa etme düşüncesinin bir sonucu olarak İtalya ve Doğu Akdeniz limanları tekrar hareketlenmiştir. Doğulu tüccarları batıya yönlendiren etkenlerden biri de bu yüzyıllarda doğuya başlatılan seferlerdir.

7. ve 10. yüzyıllar arasında Batı Avrupa ekonomik ve ticari anlamda bir çöküş yaşamıştır. Bu çöküşün nedenlerinden biri nüfusun azalması ve buna bağlı olarak tarım arazilerini işleyecek yeterli düzeyde insan kaynağının bulunmamasıdır. Dolayısıyla Erken Orta Çağ Avrupa'sında ticaret Latin kökenli olmayan tüccarların elindedir. Yahudi tüccarların Avrupa'da yoğun olarak yaşadığı Fransa'dan başlayan ticari yollar doğuda Çin'e kadar uzanır. Güzergâhlardan biri Fransız merkezlerinden başlayarak, Mısır, Suriye, Bizans İmparatorluğu, Kızıldeniz veya Basra Körfezi'nden Hindistan ya da Çin'e kadar uzanmaktadır. Diğer bir güzergâh İspanya'da başlayıp, Kuzey Afrika, Şam ve Bağdat'tan geçmektedir. Günümüzde Özbekistan ve Kazakistan'ın bulunduğu bölgeden geçen başka bir güzergâh daha bulunmaktadır. Müslüman tüccarlar ise Endülüs'ün Kurtuba gibi kentlerinden başlayan, Mısır-Kahire, Filistin, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan güzergâhı kullanmaktadır. Hollanda'nın Frizya bölgesinde yaşayan halkın da Avrupa ticaretinde önemli çalışmaları olmuştur. Kuzey Avrupa ticaretinde önemli rol oynayan Frizyalı tüccarlar faaliyetlerini, Kuzey Denizi'nde ve Ren Nehri boyunca yürütmüş ve bu sayede Almanya'nın içlerine ticari ürünleri ulaştırmışlardır. Avrupa içlerine ise Ren Nehri boyunca kara yoluyla Galya'ya ve Batı Fransa'ya ulaşan bir güzergâhı kullanmışlardır. 7. yüzyıldan itibaren Londra, 8. yüzyılın ilk yarısından itibaren de ileride daha ayrıntılı değineceğimiz Paris/Saint-Denis panayırlarında da ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak 10. yüzyıldan sonra Frizyalı tüccarların yerini İskandinav tüccarlar almıştır. İskandinav tüccarlar,

İsveç, Danimarka ve Norveç kıyılarından İngiltere, Kuzey İrlanda, İzlanda ve Grönland'a, 9. yüzyılda Akdeniz'e girip Katalonya, Provence ve Toscana kıyılarına, Baltık Denizi'nden Dvina ve Dinyeper'e girerek Karadeniz'e, Ladoga ve Onega göllerinden ve Volga Nehri'nden de Hazar Denizi'ne uzanan güzergâhlarda ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır (Eco, 2014a, s. 281-283).

Avrupalı tüccarlardan Venedik, Ceneviz ve Pisalı tüccarlar ise Yunanistan, Karadeniz kıyıları, Kuzey Afrika, Kıbrıs gibi Akdeniz havzası içindeki ticari güzergâhları yoğun olarak kullanmışlardır (Ülgen ve Çaylı, 2017, s. 171).

3.2. Orta Çağ Avrupası'nda Ticari Kentler, Pazar ve Panayırlar, İthal ve İhraç Edilen Ticari Mallar

Avrupa'da ve Doğu'da, Orta Çağ'ın önemli ticari alanlarından olan pazar ve panayırlar, kentlerin ekonomik gelişimine katkı sunmuşlardır. Ticari alanlardan biri olan pazarın anlamına baktığımızda, açık havada haftalık kurulan çarşı olarak tanımlanmaktadır. Pazarların, farklı kültürlerden olan insanların tesadüfen karşılaşmaları sonucunda ya da savaş dönemlerinde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir (Ülgen, 2012, s. 360).

Orta Çağ Avrupa'sı Merovenj ve Karolenj dönemlerinde feodal sistemin bir yansıması olarak pazarlar, tarımda üretim fazlası ürünlerin takas yöntemi ile değiş-tokuşunu sağlayan küçük ölçekli ticari alanlar olarak hizmet vermiştir. 11. yüzyıl ve 13. yüzyıl arasında Avrupa'nın tamamında ticaret, kentsel yaşam ve kültür alanında gelişim dönemi olarak öne çıkmaktadır. 10. yüzyıl sonu 11. yüzyıl başında Avrupa'da ticari faaliyetlere bağlı olarak ticari merkezler ortaya çıkmış ya da var olan merkezler büyüme göstermiştir (Eco, 2014b, s. 162-166). Zanaatkârların üretim fazlası malları bölgesel ya da uluslararası pazarlara getirerek ticari faaliyetlerde bulunması ve 12. yüzyılda özgür/bağımsız tüccar sınıfının ortaya çıkması, ticari gelişime katkıda bulunan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Çağ'da Avrupa'nın bütün kasaba ve kentlerinde haftalık olarak belirli günlerde pazarlar kurulmuştur. İngiltere ve tüm Avrupa'da kurulan kent ya da kasaba merkezlerine yakın bölgelerde pazar için alanlar ayrılmıştır. Bu durum, pazar alanlarının düzenli olmasına ve işlevini arttırmasına yardımcı olmuştur. Fransa'nın kuzeyinde yer alan Arras ve Polonya'daki Krakow kenti, düzenli olarak kurulmuş en büyük pazar alanlarına sahip merkezlerdir (Pounds, 2005, s. 127). Batı Avrupa'da Fransa'nın Cambrai ve Valenciennes gibi yerleşim yerleri ile günümüz Belçika sınırları içinde kalan Meuse Nehri boyunca Liege, Huy ve Dinant kentleri 10. yüzyılda ticari merkezler olarak bilinmektedir (Pirenne, 2014, s. 79).

Kuzey Avrupa'da ticaret kentleri ve pazar yerleri hakkında Merovenjler dönemi için Roma döneminden kalma bilgiler sınırlıdır. Bu bilgilere göre Antik dönemden süregelen pazar yerlerinin bu dönemde de devam ettiği görülmektedir. Karolenj döneminde ise ekonomik bir genişleme olmuştur. Kaynaklarda bu dönem ile ilgili olarak piskoposların, manastırların ve kraliyet saraylarının pazarlarından söz edilmektedir. Bu pazarlar resmi pazarlar olarak adlandırılmaktadır. Resmi pazarlardan krala ait pazarların, kral ya da görevlendirdiği kişiler tarafından kontrol edildiği ve güvenlik için bir geçiş ücreti alındığı bilinmektedir. Kaynaklarda bulunmayan ancak özel gıda pazarları ve resmi statüye sahip olamayan pazarların var olduğu da araştırmacılar tarafından belirtilmektedir. Karolenjler döneminde ticari merkezler olarak 805 yılında Ren Nehri'nin doğusunda kalan Diederhofer Kapitular'daki Bardowick ve Magdeburg kentleri bilinmektedir. Hamburg, Bremen ve Emden ise pazar yerlerine sahip kentler olarak karşımıza çıkmaktadır. 10. ve 11. yüzyıl Otto döneminde kalıcı ticari adımlar atılarak 833 yılında Corvey, 834 yılında Hamburg ve 888 yılında Bremen piskoposluklarına para basma hakkı verilmiş, tüccarlara da bu yerel para birimlerini kullanmaları konusunda baskı yapılmıştır. Otto dönemine ait ve kazılar ile ortaya çıkarılan diğer pazar yerleri Köln, Ulm ve Quedlinburg kentlerinde bulunmaktadır. Erken Orta Çağ'da 672 yılında İngiltere'de Londra'nın Roma surları dışında kalan Lundenwic'te bir pazar yerinin olduğu, Danimarka'nın Ribe ve Norveç'in Kaupang kentlerinde ilk mevsimlik pazarların ortaya çıktığı belirtilmektedir (Rösch, 2019, s. 276-287). Kuzey Avrupa'da önemli ticari merkezlerden biri olan Flandre Bölgesi'nde tekstil ürünleri zanaat üretiminin başında gelmektedir. Bu bölgede Ypres, Arras ve Ghent şehirleri önemli dokuma ve tekstil merkezleri olarak bilinmektedir. Ayrıca tekstil ürünlerinde katkı sağlayan diğer bir bölge de Toskana'dır. Flandre bölgesinde üretilen tekstil malları Akdeniz limanlarında Cenevizli tüccarlar tarafından ihraç edilen ürünlerin başında gelmektedir. Almanya'da Mainz, Köln ve Meuse Vadisi'ndeki yerleşim bölgeleri, Baltıklar ile Kuzey Denizi arasındaki ticari faaliyetlerin odak noktası olan diğer merkezler Haithabu, Schleswig ve Lübeck, olarak bilinmektedir (Eco, 2014b, s. 170; Ülgen, 2012, s. 365).

Orta Çağ'da diğer bir ticari alan olan panayırılar yine kralların izni ile kurulmuşlardır. Panayırılar yıllık ya da sık olmamakla birlikte belirli aralıklarla kurulan ticari alanlardır ve birkaç gün ya da hafta sürebilmektedir. Ayrıca panayırılar pazar alanları gibi yerel değildir. Bölgesel işleve sahip oldukları için uluslararası ticari bir kimliği yansıtmaktadır. Avrupa'da bazı panayırılar kumaş, şarap, baharat ve boya maddelerinde ön plana çıkmıştır. Orta Avrupa panayıruları ise hayvan ticaretinde ön plana çıkmıştır. İsviçre'deki Cenevre, Basel, Luzern kenti ve Zurzach kasabasında kurulan panayırılarda, İtalya limanlarına getirilen şarap, ipek ve diğer ticari mallar Avrupa içlerinde bulunan pazar ve fuarlara dağıtılmıştır. Hatta İngiltere'de kurulan ve Orta Çağ'ın sonlarında Avrupa'nın en büyük panayırı olan Stourbridge Panayırı'na da ulaştırılmıştır. Kuzey İtalya'da yer alan Lombardiya bölgesinde, Swiss Canton, Veneto ve Güney Lombardiya'da çiftlik hayvanları fuarları kurulmuştur. İtalya Sicilya Adası'nda Randazzo, Nicosia, Calabria ve Puglia fuarları çiftlik hayvanları fuarı olarak bilinmektedir. Orta İtalya'da Abruzzi'deki Lanciano fuarları ise domuz, sığır ve koyunların dışarıya ihraç edildiği fuarlardır. Batı Avrupa'da Paris yakınlarında Orta Çağ'ın en büyük panayırılardan biri olan Champagne Panayıruları kurulmuştur. Alpler boyunca uzanan ticaret yolları üzerinde kurulan panayır Troyes, Provins, Lagny ve Bar-sur Aube şehirleri olmak üzere dört şehri kapsamaktadır (Pounds, 2005, s. 128; Ülgen, 2012, s. 376).

Champagne Panayırı, Troyes kentinde Haziran ve Kasım, Provins kentinde Mayıs ve Eylül olmak üzere iki defa kurulmaktadır. Diğer Lagny ve Bar-sur Aube kentlerinde ise bir defa kurulmuştur. Fransız ve Flaman kumaşları ve yünleri, Alman keteni, Lucca ipeği, balmumu, şeker, şap, vernik, şarap, at ve baharat ürünleri panayırda bulunan mallardan bazılarıdır. Panayırın kurulduğu bölge 13. yüzyıl ortalarında Fransa Krallığının egemenliği altına girdikten sonra ve İtalyan Ceneviz, Venedik ve Pisa'dan Kuzey Avrupa'daki Bruges ve Flandre'ye doğru deniz ticaretinin başlaması ile Champagne panayıruları gerileme dönemine girmiştir (Eco, 2014b, s. 164).

Avrupa'da ithalat ve ihracat daha ucuz maliyetli ve hızlı olan deniz ticaretinin yapılamadığı iç kesimlerde nehir taşımacılığı üzerinden ticaret sürdürülmüştür. Po, Rhone, Seine, Ren ve Tuna Nehirleri başta olmak üzere Avrupa'daki nehirler vasıtasıyla ticari lojistik sağlanmıştır. İthal edilen ürünlerin başında şeker, alo ve sandal ağacı ahşabı, çivit, fildişi, gomalaka, tütsü, inci ve değerli taşlar, balsam, çeşitli baharatlar, Çin tarçımı ve kırmızı boya gibi ürünler Doğu'dan ya da İskandinavya'dan getirilmektedir. Kuzey Rusya ve Litvanya bölgelerinden kürk ve köle, Kuzey Afrika'dan fildişi ve altın ithalatı yapılmıştır. İhraç edilen ürünlerin başında şarap, bal, zeytinyağı ve ahşap gibi ürünler gelmektedir (Eco, 2014a, s. 292-293).

4. ORTA ÇAĞ ANADOLU KENTLERİNDE TİCARİ YAŞAM

Anadolu, Erken Orta Çağ kent yaşamı Bizans (Doğu Roma) yönetimi altındadır. Bizans döneminde kentlerin ticari yaşamı, dış ilişkilerde olduğu gibi devlet tarafından kontrol edilmekte ve düzenlenmektedir. 7. yüzyıla kadar Bizans kent ekonomileri ve zanaat loncaları devlet tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Devlet, kentlerde bu takibi yaparak ticaret kentlerini mallar ile donatmak, üretim ve fiyat istikrarı sağlamak istemiştir. 7. yüzyıl sonrası kırsal yerleşimde küçük nüfusları ve bulunduğu yerdeki askeri garnizonları besleyebilen surlar ile çevrili yerleşimler olarak karşımıza çıkan Anadolu kentleri bu dönemden itibaren "kastron" kale-kent kimliği taşıyan yerleşimlere dönüşmüştür (Denk Çelik, 2006, s. 26; Holdon, 2017, 122-123).

Anadolu kentlerinde bu dönemde ticaret yapılan kentlerin çoğu liman kentleridir. Ege ve Akdeniz'de bulunan Silifke, Antalya, Milet, Efes, Kuşadası, İzmir, Foça ve Lapseki gibi Bizans limanları 11. yüzyıla kadar uluslararası ticarete yoğun olarak kullanılan ve Akdeniz ticaret yolunun önemli limanlarıdır. Uluslararası Karadeniz ticaret yolu üzerinde önemli durak noktalarından olan Trabzon, Sinop, Ünye, Ereğli, Giresun ve Amasra limanları da bu dönemin önemli Bizans limanlarındandır. Bizans, 12. yüzyılda Anadolu Akdeniz limanları olan Antakya ve Antalya'nın hakimiyetini kaybettikten sonra yalnızca Karadeniz üzerinden ticari faaliyetlerini sürdürmüştür (Yıldırım, 2022, s. 194).

11. yüzyıl ve sonrasında Anadolu Selçuklu döneminde siyasi istikrarsızlık sona ermiş ve uygulanan ekonomi politikalarıyla birlikte kentler nüfus, üretim ve ticari faaliyetler açısından canlanmıştır. Selçuklular ticaret yolları üzerine inşa ettiği kervansaraylar ile tüccarların ulaşımını kolaylaştırıp güvenlik ve konaklama gibi ihtiyaçlarına çözüm bularak Anadolu'nun uluslararası ticaret yollarını tekrar canlandırmıştır. Özellikle Orta Anadolu kentleri Selçuklular döneminde ticari faaliyetlerin yoğun yaşandığı kentler olmuştur. Bizans döneminde önemini yitiren Orta Anadolu şehirlerinden Konya, Kayseri ve Sivas, Ereğli, Malatya, Aksaray ve İskilip gibi kentlerde zanaat ve ticaret alanında büyük bir canlanma gerçekleşmiştir.

Selçukluların fethettiği kentlerin sosyal yapısı içinde idareci, asker, din adamı ve bilim adamı, tüccar, esnaf ve zanaatkarlar bulunmaktadır. Kentin ekonomik yapısı içinde tüccarların yanı sıra mesleki örgütlenmeleri organize eden “*Ahi Teşkilatı*” bulunmaktadır. Ahi teşkilatı sadece kent içinde değil kent dışı kırsal yerleşimlerde de etkin faaliyetlerde bulunmuştur (Koca, 1996, s. 477-478). Ahilik teşkilatının ekonomik amacı, fethedilen kentlerde Türk tüccar ve zanaat örgütlenmelerini teşvik ederek, Hıristiyanların elindeki ticaret ve zanaat faaliyetleri ile rekabet edebilmektir. Selçuklu kentlerinde zanaat faaliyetlerinde öne çıkan meslekler ve esnaf baharatçılar, kasaplar, kunduracılar, bezciler, kuyumcular, külâhduzlar (örgücüler), dericiler, bakırcılar ve ipekçilerdir (Özcan, 2006b, s. 29-42).

Selçuklular döneminde aktif olarak ticari liman kentlerinden Akdeniz kıyısındaki Alaiye ve Antalya ile Karadeniz kıyılarında bulunan Sinop ve Samsun limanlarında bulunan kaleler ambar, depo ve donatılmıştır (Özcan, 2017, s. 139-140). 13. ve 14. Moğol akınları Anadolu Selçuklu kent ticaretinde gerilemeye neden olsa da Anadolu kentlerinde var olan Ahilik sistemi ile Beylikler döneminde de ticari birliktelik sağlamış, deniz ticareti Batı ile devam etmiştir (Eskikurt, 2014, s. 24).

4.1. Orta Çağ Anadolu Ticaret Yolları

Anadolu coğrafi olarak kıtalar arasında köprü görevi gören bir konumda yer almaktadır. Dolayısıyla Antik Kral Yolu, İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi ticaret yolları Anadolu üzerinden geçmektedir. Bizans’ın doğu kentleri erken Orta Çağ’da İpek ve Baharat Yollarının güzergâhı olarak kullanılmaktadır. 5. ve 7. yüzyıllar arasında Bizans başkenti İstanbul ve Doğu Akdeniz’de bulunan Antakya ile İskenderiye limanları Uzakdoğu, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrupa ticaretinin en önemli lojistik dağıtım merkezleridir (Yıldırım, 2022, s. 192-193).

Anadolu’da ticari yollar askeri ve siyasi anlaşmazlıkların getirdiği olayların etkisinde kalmıştır. Bizans-Sasani çatışmalarının arttığı 6. yüzyılda doğu-batı ticari yolları Hindistan-Kızıldeniz-İskenderiye-İstanbul üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla Anadolu güzergâhı savaşların ve çatışmaların sonucunda devre dışı kalmıştır. 7. yüzyılda İslam fetihlerinin başlaması üzerine doğu-batı ticaret yolu üzerindeki Bağdat-Malatya-Sivas-Trabzon güzergâhı kullanılmıştır (Eskikurt, 2014, s. 15-18).

7. yüzyılda Mısır ve Suriye’nin Müslümanların kontrolüne geçmesiyle birlikte Bizans’ın Anadolu ticaret yolu değişmiştir. Çin-İstanbul ticari hattı Orta Asya-Türkistan ve Hazar kontrolündeki İdil üzerinden Karadeniz’e taşınmış, oradan da İstanbul’a ulaştırılmıştır. İstanbul’a getirilen Uzakdoğu ürünleri buradan Avrupa’ya aktarılmıştır (Yıldırım, 2022, s. 194).

Anadolu’da 9. yüzyıl Arap-Bizans mücadelesinin bir yansıması olarak ticari faaliyetlerde gerileme yaşanmış, bu dönemde Anadolu ticaret yolları daha az kullanılmıştır. Ancak Selçukluların 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren izlediği ekonomik politika ve ticari yollar üzerinde yaptığı tüccarların güvenliğine dair imar faaliyetleri sonucunda yukarıda saydığımız yollar aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Eskikurt, 2014, s. 25). Bu dönemde Selçuklular tüccarlara vergi muafiyeti, mallarının çalınması ya da zarar durumunda zararın karşılanmasını ve ticaret serbestliği sağlayarak tüccarları Anadolu’ya çekmiştir (Özcan, 2006b, s. 27). Ayrıca ticaret yolları üzerine köprü ve kervansaray gibi yapılar inşa ederek tüccarların mal/can güvenliği ve konaklama hizmetlerine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu sayede Anadolu ticaret yollarını birbirine bağlanarak güvenli bir ağ kurulmuştur.

Selçuklu döneminde Anadolu ticaret ağının üç ana güzergâhtan oluştuğu görülmektedir. Bu ticari yollar kuzey-güney, doğu-batı ve kuzeybatı-güneydoğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey-güney istikametindeki ticari yollardan ilki, Sinop’tan başlayan ve Alaiye’de biten Sinop-Antalya-Alaiye yoludur. Bu yollardan diğeri, Karadeniz limanlarını Ege limanlarına bağlayan yollardır. Bu yolun güzergâhı Sinop ya da Samsun’dan başlayıp Konya’ya, Konya’dan Gelendost-Eğridir-Isparta-Burdur-Denizli-Alaşehir üzerinden İzmir, Foça ve Efes limanlarına ulaşmıştır. Diğer bir kuzey-güney güzergâhı yolu ile Samsun ya da Sinop’tan başlayıp Konya’ya, Konya’dan Beyşehir-Burdur-Denizli-Alaşehir üzerinden İzmir, Foça ve Efes limanlarına ulaşılmıştır. Doğu-batı güzergâhında bulunan yollardan biri Tebriz’den başlayan ve Antalya-Alaiye’ye uzanan yoldur. İkincisi, Tebriz-Ayas yoludur. Üçüncü yol, Asya mallarını Karadeniz’e ulaştıran Tebriz-Trabzon yolu, dördüncü yol Tebriz-Sinop-Samsun yolu, beşinci yol diğer yollara göre daha az kullanılan Tebriz-Ege limanları yolu, altıncı yol ise Tebriz-İstanbul yoludur. Kuzeybatı-güneydoğu güzergâhındaki ticari yolları ise Bağdat-İstanbul, Bağdat-Ankara, Bağdat-Sivas, Halep-İstanbul, Şam-İstanbul, Ayas-İstanbul yollarıdır (Bedirhan, 2016, s. 18).

Anadolu Selçuklu döneminde Baltık ülkeleri ve Rusya'dan getirilen ticari ürünler Kırım limanları üzerinden Karadeniz'de bulunan Sinop-Samsun-Trabzon limanlarına taşınarak Anadolu üzerinden Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya ulaşmıştır (Eskikurt, 2014, s. 25). Uzakdoğu ürünlerinin Anadolu şehirlerinden geçen güzergâh ile Akdeniz ve Ege limanlarına ulaştırılarak Batı'ya taşınmasında önemli rol oynamıştır. Anadolu bu dönemde uluslararası ticari lojistiğin odak noktası haline gelmiştir.

4.2. Orta Çağ Anadolu'sunda Ticari Kentler, İthal ve İhraç Edilen Ticari Mallar, Pazar ve Panayırlar

Anadolu, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada ve kıtalararası geçiş noktasındaki konumu ile antik dönemlerden bu yana hem deniz ticaretinin hem de kara ticaretinin yapıldığı merkezi odak noktalarından biridir. Dolayısıyla Antik dönemlerden itibaren tüccarların uğrak yeri olmuştur.

Anadolu'da bu dönemde ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlar 8. yüzyıldan itibaren Suriyeli ve Mısırlı tüccarlardır. 10. yüzyıldan sonra Rus tüccarlar da Anadolu ticaretinde faaliyetleri olduğu bilenen tüccarlardandır. Yunanlı tüccarlar doğu-batı ticaretinde yer alan diğer bir gruptur. Ancak hiçbir zaman Suriyeli tüccarlar kadar Anadolu'da etkili olamamışlardır. Anadolu'da ticaret yapan bir başka grup da Yahudilerdir. Kıtalararası ticarete büyük bir ağı kuran Yahudiler, Güney Avrupa'da bulunan şehirlerde koloniler şeklinde örgütlenmiştir. Çin ve Hindistan'dan Batı Avrupa'ya kadar bütün bölgelerde ticarete etkili olmuşlardır. Yahudiler tekstil, nehir taşımacılığı, köle ticareti, cam endüstrisi, altın işçiliği ve ipek boyacılığı gibi alanlarda da ilerlemiş bir toplumdur (Yıldırım, 2022, s. 195). İtalyan tüccarlar Pisalılar, Ceneviz ve Venedikliler ise Karadeniz, Akdeniz ve Ege liman ketlerinde ve İstanbul'da ticaret yapan, Avrupa'ya Doğu'nun ürünlerini taşıyan tüccarlar, İtalyan tüccarlar Bizans tüccarı olarak görülen ve başkente yerleşme izni olan tüccarlar olarak kaşımıza çıkmaktadır. 12. yüzyıla kadar Haliç'te ticari faaliyetlerine devam etmişlerdir (Denk Çelik, 2006, s. 31-32).

Anadolu Selçuklu döneminde etkin olan tüccarlar ise Akdeniz'de Antalya, Karadeniz'de Sinop ve Trabzon limanlarında ve başkent Konya'da Venedikli tüccarlar, Antakya, Amasya, Samsun, Trabzon, Sivas, Fatsa, Forya ve Suğdak kentlerinde ticaret yapan Cenevizli tüccarlardır. Pisalı, Cenovalı, Floransalı ve Napolili tüccarlar Selçuklu kentlerinde ticaret yapan İtalyan tüccarlardır. Fransız, Rus, Kafkas ve Kırımli tüccarlar da bu dönemde varlığı bilinen tüccarlardandır. Yahudi, Rum ve Hıristiyan diğer tüccarlar Anadolu kentlerinde mahalleler oluşturmuş ve ticaret yapmaya devam etmişlerdir. Türk tüccarlar ise kentler dışında Kıbrıs, Suriye ve Kırım gibi bölgelere yerleşerek ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunun dışında Suriye, Mısır, Irak, Horasan, Hindistan, Türkistan, İran, Arabistan gibi ülkelere gelen tüccarlar Anadolu'da ticari faaliyette bulunan tüccarlar olarak dikkat çekmektedir (Bedirhan, 2014, s. 382-383).

Anadolu, Avrupa ve İslam dünyası arasında yapılan ticarete dolaşan ticari ürünler arasında buğday, şeker, cam, pamuk, ipek, keten, yün, şap, altın, boya, maden, dokuma ürünleri, köle, canlı hayvan, bakır-gümüş madenleri, boya ve kereste yer almaktadır. Buğday, kereste, demir, Rum Ateşi (grejuva) ve ipek dışarıya ihraç edilmesi yasak olan ürünlerdir (Yıldırım, 2022, s. 198, 199). Buğday, Mısır, Trakya ve Makedonya'dan ithal edilirken, şeker Mısır'dan ithal edilmiştir. Bağdat'tan 11. yüzyıla kadar papirüs ithalatı yapılmıştır. Anadolu'da Bergama hayvan derisinden yapılan parşömen üretimi yapan bir şehir olarak kaşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 11. yüzyıla kadar Çin'den pamuk ve keten kâğıt ithal edilmiştir (Denk Çelik, 2006, s. 56-59).

Anadolu kentlerinden diğer ülkelere ihraç edilen ürünlerin başında şap, yün, Anadolu'da üretilen ipek ve ipekli kumaşlar, pamuk, halı, kilim, Ankara tiftiği, deri, sabun, boyacılığa ait çeşitli maddelerdir. İthal edilen ürünler ise yün kumaş, keten, göztaş, zamk, şarap, deri ve kürklerdir (Denk Çelik, 2006, s. 66).

Anadolu Selçuklu döneminde ihraç edilen ürünlerin başında canlı hayvanlar gelmektedir. At, koyun, sığır ve katırlar Konya, Eskişehir, Kastamonu, Karaman ve Ankara gibi şehirlerden Ortadoğu ve Mısır'a ihraç edilmiştir. Türkmenlerin yetiştirdiği Tiftik Keçisi ve koyunlar Ortadoğu, İstanbul ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na ihraç edilmiştir. Avcı kuşlar Kastamonu'da yetiştirilip Ortadoğu, İran ve Orta Asya'ya ihraç edilmiştir. Tuzlanmış balıklar Horasan, Ortadoğu ülkeleri ve Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Selçuklular döneminde yeraltından çıkarılan madenler de ihraç edilen ürünlerdendir. Kütahya, Şebinkarahisar ve Foça'dan çıkarılan şap madeni Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Selçuklu Sultanından izin alarak şap madenlerini işleten Venedikli ve Cenevizli iki tüccar, bu madenin ticaretinde tekelleşmiştir. Demir Sivas ve Elazığ'dan çıkarılarak Mısır'a ihraç edilmiştir. Bakır Kastamonu, Diyarbakır ve Erzincan'dan, gümüş Bayburt, Amasya ve Kütahya'dan çıkarılıp Ortadoğu ülkelerine ihraç edilmiştir. Diğer ihraç edilen madenler zırnık, civa, çivit, fırıncıların ekmekleri parlatmak için kullandıkları boraks, antimon ve bileyi taşıdır. Bunların yanında çini, petrol, tuz, meyve, tahıl, kereste, deri, zamk/reçine, halı ve yün ihraç edilen ürünlerdendir. İthal

edilen ürünler ise kumaş, elbise ve kürkler Rusya, Çin, Hindistan, Ortadoğu ülkeleri ve Kuzey Afrika şehirlerinden ithal edilmiştir. Mısır'dan şeker, Hindistan'dan baharat, tıbbi bitkiler koku ve parfümeri ürünleri, Bizans'tan ve Hindistan'dan kılıç, yay, kalkan ve miğfer gibi askeri gereçler, bunun dışında Avrupa ve çeşitli bölgelerden gümüş eşya, şarap, sabun, kalay, kurşun, kâğıt, züccaciye, cam, mücevherat ithal edilmiştir (Bedirhan, 2014, s. 377-382).

Erken Orta Çağ'da Anadolu'da kurulan pazar ve panayırlar önemli ticari alanlardır. İstanbul'da sur içi ve sur dışında, günümüzde Aya Kapısı, Cibali Kapısı ve Silivri Kapı yakınında kurulan ve balık, sebze-meyve, peynir, havyar ve domuz eti gibi ürünlerin satıldığı pazarlar olduğu ayrıca Bakır Pazarı olarak bilinen başka bir pazarın kurulduğu da bilinmektedir (Denk Çelik, 2006, s. 104).

Bu dönemde Anadolu liman kentleri de potansiyel pazar alanları olarak bilinmektedir. Anadolu'da kurulan Ayasulug (Ephesus) Pazarı Avrupalı tüccarların, korsanların ve Trabzon'a giden ticari malların bir durak noktası olarak bilinmektedir (Denk Çelik, 2006, s. 80).

Bizans döneminde Mardin Kızıltepe'de kurulan Koçhisar Pazarı Anadolu, Suriyeli ve Diyarbakır'dan gelen tüccarların buluştuğu bir pazardır. Amasya-Tokat arasında kurulan Azine Pazarı, Kırşehir-Kayseri arasında kurulan Ziyaret Pazarı ve Konya yakınlarında bulunan Ilgun Kasabası'ndaki Yılgun Pazarı bu dönem Anadolu'da kurulan pazarlar olarak bilinmektedir. Anadolu'da Bizans döneminde kurulduğu bilinen tek panayır Kayseri yakınlarındaki Yabanlu Panayırdır. Her yıl bahar aylarında 40 gün süreyle kurulan panayırda doğu ve batı ülkelerinden gelen tüccarlar çeşitli mallar getirerek faaliyetlerde bulunmuştur (Denk Çelik, 2006, s. 104).

Selçuklular döneminde pazar ya da panayırlar, sınır boylarına, ordunun konakladığı yerlere, uç bölgelere ya da uluslararası ticaret yolları üzerine kurulmuştur (Ülgen, 2012, s. 362). Anadolu'da kent merkezleri, Ahilik teşkilatının zanaat kollarını ve nitelikli üretimi kurgulaması sonucunda farklı kollarda hizmet veren dükkanlar ve çarşılar oluşturulmuştur. Bu çarşılar 13. yüzyıl ve sonrasında Anadolu kent merkezlerinin pazar alanına dönüşmesini sağlamıştır. Bu dönemde Sivas'ta 16, Kırşehir'de 19 dükkânlı çarşılar bulunmaktadır (Koca, 1996, s. 469). Anadolu kentlerinde kurulan diğer pazarlar At Pazarı, Odun Pazarı, Cuma Pazarı, Salı Pazarı ve Ordu Pazarı olarak bilinmektedir (Ülgen, 2012, s. 362). Bizans döneminden bu yana uluslararası ticaret yolları üzerinde yıllık olarak kurulan Koçhisar Pazarı, Ziyaret Pazarı, Azine Pazarı ve Yılgun Pazarı'nın yanında Selçuklular döneminde Dunaysır Pazarı, Alâmeddîn-i Pazarı, Pınar Pazarı, Karahöyük ve İskiyân (İşkoyân) Pazarı ile panayır olarak Yabanlu Panayırının yanı sıra Yapraklı, Boyabat ve Ayvas Panayırları kurulmuştur (Özcan, 2006b, s. 35).

5. ORTA ÇAĞ AVRUPA VE ANADOLU'SUNDA TİCARİ KENT ÖRNEKLERİ

5.1. Sevilla Kenti

5.1.1. Kentin Kurulumu ve Gelişimi

İber Yarımadası'nda yer alan Sevilla, Roma döneminde Hispalis, 712-1492 yılları arası İslam döneminde İşbiliye, Hıristiyan döneminde ise Sevilla olarak anılmış bir Orta Çağ kentidir (Yıldız, 2016a, s. 98).

Sevilla şehir surları ile ilgili 11. yüzyıl öncesinde Roma, Vizigot ve Endülüs dönemine ait çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır (Jiménez Martín, 2020, s. 5). Ancak surların inşası ilk olarak MÖ 68-65 yılları arasında Roma Hispalis bölgesinde Julius Sezar'ın Sevilla'da Roma devlet memuru (quaestor) olarak görev yaptığı dönemde yapılmıştır. Bu dönemde Sevilla'nın ilk yerleşim alanı surlarla çevrilmiştir. Roma döneminde Hispalis olarak bilinen bölgeyi çevreleyen surlar, Kartaca döneminde Alcázar bölgesini de içine almıştır. Vizigotlar döneminde nüfus artışı olmadığı için sur düzeninde genişleme olmamıştır. 9. yüzyılda Viking saldırıları ve 10. yüzyıl başında Endülüs Emevileri dönemdeki ayaklanmalarda şehir surları zarar görmüş ve 923 yılında III. Abdurrahman zamanında tekrar inşa edilmiştir. Şehir surları, 1106-1143 yılları arasında Sultan Ali İbn Yusuf zamanında en geniş sınırlara ulaşmıştır. Surlar, bu dönemde 166 kule ve 13 kapı 300 hektarlık bir alanı sarmıştır. 1248 yılında III. Ferdinand şehri Hıristiyan hâkimiyeti altına almıştır. Orta Çağ'da en iyi savunmaya sahip şehirlerden biri olarak bilinen Sevilla, Hıristiyan fethinden sonra kale savunma işlevini kaybetmiş ve daha çok insanlar ve mallar için erişimi kontrol eden bir işleve sahip olmuştur (Blanco Aguilar, 2018).

Kent, bu açıdan değerlendirildiğinde, İslam döneminde sur içi yerleşimlerin olduğu A tipi kale kent özelliği gösterirken Hıristiyan döneminde surların işlevini yitirmesi ve ticari faaliyetlerin yoğunlaşması sonucunda sur dışı yerleşimlerin artması ile açık kent modeline evrildiğini söylemek mümkündür.

5.1.2. Orta Çağ'da Sevilla'nın Nüfusu

Sevilla, MÖ 1. yüzyılda Julius Sezar'ın Hispalis olarak anılan bölgeye gelmesi ile birlikte kente gelen Roma kolonileri ile birlikte yerleşim yerinin nüfusu artmıştır. Kentte nehirden yapılan ticaret ile birlikte Sezar döneminde pazar oluşturularak gelişim göstermiş ve bu yüzden de askeri bir koruma ihtiyacı doğmuştur. Roma döneminde aristokrat kentli sınıf oluşturulmuş ve bu sınıf kentin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Roma döneminde stratejik öneme sahip Ecija, Cadiz, Kurtuba ve Sevilla kentlerini kapsayan eyaletin başkenti Sevilla olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu dönemde eyaletteki Piskoposluk ağının merkezi de Sevilla'dır. Roma'nın çöküşünden sonra 5. ve 6. yüzyıllarda Sevilla'nın ticari, dini ve idari merkez olmasının gelişiminde ve nüfus artışında önemli etkisi olmuştur (Yıldız, 2016b, s. 26-29).

8. yüzyılda İslam Devleti olan Endülüsler İspanya'yı ele geçirmişlerdir. Ele geçirilen şehirlerden biri de Sevilla kentidir. Kentin adı Endülüsler döneminde İşbiliye olarak anılmıştır. Bu dönemde Müslüman Endülüs idarecileri Yahudi ve Hıristiyan halk üzerinde yaptıkları anlaşmalar ile iyi bir siyaset izlemişlerdir. Hıristiyan ve Yahudi halka din konusunda zorlama yapılmamıştır. Ancak ellerinde bulunan mülkler alınmıştır. 8. yüzyılda kentte çıkan Berberi isyanları sonucunda kente Suriye'nin Humus kentinden ve Yemen'den gelen kabileler Guadalquivir Nehri civarına yerleştirilmiştir. 8. yüzyıl ve 13. yüzyıl ilk yarısı arasında kenti yöneten Müslüman yöneticiler döneminde Müslüman nüfus ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Sevilla İslam yönetiminden çıktığında bazı araştırmacılar Müslüman nüfusun 65.000, bazı araştırmacılar 83.000 olduğunu belirtmektedir. Hıristiyan nüfusun kentteki sayısı ile ilgili bu döneme ait yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Endülüs'ün tamamında Hıristiyan nüfusun toplam nüfus içinde kapladığı oran araştırmacılar tarafından %20 olarak tahmin edilmektedir (Yıldız, 2016b, s. 50-65).

14. yüzyılda salgın hastalıklardan dolayı Sevilla'nın nüfusu 10.000'e kadar düşmüştür. Ancak 15. yüzyılın sonunda 40.000, 16. yüzyılın sonunda Amerika Kıtası ile olan bağlantılar sonrasında 125.000 civarında bir nüfusa ulaşılmıştır (Yıldız, 2016b, s. 216).

5.1.3. Orta Çağ Sevilla'sında Üretim ve Zanaat Kolları

Sevilla kentinde, 2. yüzyıla tarihlendirilen Alcazar Sarayı'nda bulunan Banderas Avlusu'nda fırınlar, dükkânlar ve barınak yerleri yapılan kazılar ile ortaya çıkarılmıştır. Imperial ve Lanza sokaklarında 3. yüzyıla kadar cam ve kemik zanaat atölyelerinin varlığından söz edilmektedir. 4. ve 6. yüzyıl arasında tarihlendirilen Cuartel de Intendencia/Kışlaları depo alanları ve Hospital de las Cinco Llagas'ta çömlekçi atölyelerinin olduğu yapılan kazı çalışmalarından anlaşılmaktadır. İbn-i Abdun'un "*Hisba*" adlı eserinden edinilen bilgiye göre 12. ve 13. yüzyılda Sevilla'da marangoz, terzi, camcı, ayakkabı tamirciliği, parfümeri, eczacı, ayakkabıcı, bahçıvan, kumaş boyama, çamaşırcı ve pirinç döken atölyelerinin olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 2016b, s. 40-60).

Sevilla'da Endülüs döneminden kalan, zanaat oluşumunu kuran ve destekleyen bir lonca sistemi bulunmaktadır. Bu sistem içinde atölyeleri, dükkanları ve alım-satımı denetleyen devlet görevlileri (almotacén) de bulunmaktadır. Endülüs döneminde uygulanan bu yöntem zanaata bağlı ticaretin düzende tutulmasını sağlamak ve hile yapılmasını engelleme amacını taşımaktadır. Aynı sistem Hıristiyan döneminde kentte uygulanmıştır. 13. yüzyıl son çeyreği X. Alfonso döneminde ağırlık tartı, ölçü ve ücret hileleri yapanlara verilecek ceza düzenlemesini içeren bir nizamname yayımlanmıştır. Hileli mal üretimi yapan zanaatkârlar lonca müfettişleri tarafından ya da lonca başkanları tarafından cezalandırılmaktadır. Ayrıca bu nizamnameye göre kentte bulunan zanaat kolları kunduracılar, marangozlar, dericiler, silahçılar, saraçlar, nalbantlar, demirciler ve odrerolar (koku-parfüm) olarak belirtilmiştir. XI. Alfonso döneminde tekrar gözden geçirilen ve düzenlenen nizamnamede tartı ve ölçüde hile yapmanın cezası ölüm olarak belirlenmiştir. Ayrıca fırıncılar, balıkçılar, kasaplar için yeni kurallar da getirilmiştir (González Arce, 1991, s. 168).

5.1.4. Orta Çağ Sevilla'sında Tüccarlar ve Ticari Ürünler

Sevilla kenti, Guadalquivir olarak bilinen ve Kurtuba'ya doğru ilerleyen nehrin kenarında kurulmuş bir kenttir. Kent Julius Sezar ve Augustus dönemlerinde önem kazanmıştır. Nehir yoluyla denize bağlanması, ticareti denetlemek ve zengin tarım arazilerine ulaşmada uygun bir topografyada bulunması gibi özelliklerinden dolayı Roma döneminde ticari üs olmuştur. İber Yarımadası yağ üretim ve ürün naklinin İskoçya, Arabistan, Ege havzası, Anadolu, İskenderiye, Dalmaçya ve Almanya gibi bölgelere Hispalis'ten yapılmıştır. Kent ayrıca Britanya, Gallia, Kuzey Afrika, Batıya kadar ticaret yolları ve Atlantik bölgelere kadar uzanan ticari ağı sayesinde lojistik merkezi olarak da bilinmektedir (Yıldız, 2016b, s. 23-27).

Endülüs ve diğer İslam dönemlerinde Sevilla’da çarşı, pazarda satılan ya da ihraç edilen ürünlerin başında meyve-sebze, zeytin, buğday, Akdeniz bitkileri, yün, hayvan derisi, aspir, pamuk, zeytinyağı, çeşitli madenler, şeker kamışı ve baharatlar gelmektedir. Bu ihraç ürünleri genellikle Kuzey Afrika, Akdeniz ve İber Yarımadası ile Doğu İslam dünyasının limanlarına taşınmıştır. Sevilla, limanları sayesinde Endülüs’ün önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Çünkü ticaret malları Sevillalı tüccarlar tarafından deniz ve kara yoluyla doğu ile batı yönüne doğru ihraç edilmiştir (Yıldız, 2016b, s. 60; Şeyban, 2014, s.132-133). İthal edilen malların başında tekstil ürünleri ve madenler gelmektedir (Yıldız, 2016b, s. 217).

Sevilla limanı, deniz kıyısından 100 km kadar içeride yer alan bir liman kompleksidir. Merkezde Sevilla limanı, çevresinde Arenal’de bulunan Las Muelas limanına sahip gemiye biniş, yükleme ve boşaltma noktaları ve tekne servisi ile kademeli olarak gözetleme kulesi Torre del Oro’ya kadar ticaret merkezi olan alanın tamamını kapsayan bir limandır. Medina Sidonia Dükleri, Kontlar ve daha sonra Medinaceli Dükleri ve Cádiz Markizleri gibi büyük Endülüs tüccarları tüm kıyı şeridinde sahip bir şekilde buralarda yaşamaktadır (Solórzano Telechea y Rivera Medina, 2021, s. 74-75).

Sevilla, 14. yüzyıl sonunda Yahudi ve Müslüman halk kentten sürülmeye başlanmıştır. Geride bırakılan gayrimenkuller Diego Lñpez de Estúđiga ailesi ile Katolik krallıklar arasında paylaştırılmış ve ticaret karşılığı Cenevizli yabancı tüccarlara verilmiştir (Yıldız, 2016b, s. 218). Geç Orta Çağ’da her türlü ürünü ithal etmek, satmak ve ihraç etmek, küçük tüccarlık, kısa vadeli tefecilik, seyyar satıcılık ve pazarlıkçılık gibi faaliyetlerde bulunan tüccarlardan daha da fazlasını yapan Cenevizli tüccarlar, bu basit ekonomik çerçevenin dışında Avrupa’da 13. ve 15. yüzyıllar arasında gelişmiş “tüccar-banker” sınıfında yer alan profesyonel tüccarlar olarak bilinmektedir (Bello León, 2015, s. 47-48).

Endülüs Emevileri döneminde dış ticaret ve seyahat duraklarından biri olan Sevilla’nın ticari açıdan gelişimi artmıştır. Özellikle 1170 Puente de Barcas (Tekne Köprüsü) ve inşası 1220 yılına dayanan Torre del Oro (Altın Kule) kulesinin liman bünyesine eklenmesi şehir ve nehrin bütünleşmesine katkı sağlamıştır. Sevilla, üç büyük deniz yolunu birbirine bağlayan stratejik konumu ve limanının gelişimi ile birlikte ticari önemini arttırmıştır. 1252 yılından sonra Sevilla limanında yer alan Arenal’deki tersanelerin genişletilmesi, limanın hem yerel hem de uluslararası anlamda değerini yükseltmiştir. Limanın büyümesi Avrupa ekonomisini ilerleyen dönemlerde olumlu yönde etkilemiştir. Kent limanı, Amerika Kıtası’nın 1492 yılındaki keşfi ile yenedünya ticaretinin en önemli liman merkezi haline gelmiştir. Kentin bir iç liman olması ürünlerin ve değerli madenlerin güvenli ulaşımı kolaylaştıran özelliğini öne çıkarmıştır (Romero de la Cruz, 2004, s. 490).

5.1.5. Orta Çağ Sevilla’sında Pazarlar

Sevilla kent merkezinde Roma döneminden kalan yazıtlardan Sevilla Katedrali ve Alcazar Sarayı çevresinin pazar olarak kullanıldığı ve ticaretin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere göre Roma döneminden itibaren çarşıların ve buna bağlı olarak pazar yerleri bulunmaktadır.

İslam döneminde kent içerisinde iki farklı yerde çarşı olduğu belirtilmektedir. İlki İbn-i Adabbas Cami olarak 9. yüzyılda inşa edilen sonradan Salvador Kilisesi olan kilisenin yakınında olan Eski Çarşı ve Muvahhidler döneminde İşbiliye Ulu Cami yani Sevilla Katedrali avlusunun kuzey kapısının karşısında olan Yeni Çarşı olarak isimlendirilen çarşılardır (Yıldız, 2016b, s. 144).

Sevilla, ticari yollarının odak noktasında konumlanan, malların uluslararası piyasalara ulaşımı ve dağıtımını sağlayan ticaret merkezi özelliğine sahip bir kenttir. Bu özelliğinden dolayı bulunduğu coğrafyada nüfusu artmış, bununla birlikte arzı arttırmış ve karmaşık bir pazar sistemine sahip olmuştur. Endülüs döneminde kent içinde ve kent dışında çarşılar kurulmuştur. Çarşılarda yer alan dükkanlar; ipekli kumaş dükkanları, tekstil ürünlerinin satıldığı dükkanlar, kasap, manav, balıkçı, ekmekçi ve gümüş ticareti yapan dükkanlardır. İslam döneminden sonra bu dükkanlardaki faaliyetler Hıristiyan döneminde de devam ettirilmiştir. Ayrıca Endülüs döneminde pazarlar Salvador Kilisesi ve Sevilla Katedrali arasında kurulmuş, Hıristiyan döneminde de bu gelenek devam etmiştir. 14. yüzyıl Hıristiyan egemenliğinin erken dönemlerinden itibaren Sevilla kentinde dükkanların dört bir yanda bulunması ekonomik büyümede önemli bir etken olmuştur. Ayrıca pazarlar da bu dönemde sistem içinde tedarik zincirinde önemli bir yere sahiptir. Sevilla’da farklı alanlara hizmet eden pazarlar bulunmaktadır (Collantes de Terán Sánchez, 1991, s. 58; Yıldız, 2016b, s. 144).

13. yüzyıldan itibaren günlük ihtiyaçlara hizmet eden pazar kurulmuştur. Bu anlamda bilinen en eski pazar perşembe günleri kurulan pazardır. Bu pazarları ürün bazında üç grup halinde açıklamak mümkündür. Birinci grup pazarlarda ekmek, sebze, et, balık ve şarap ürünleri, ikinci grupta kasaplar, balıkçılar, yağ,

tahıllar, tuz, besi hayvanları ve küçükbaş hayvanlar gibi ürünler, üçüncü grupta ise ekmek için Alhóndiga, tuz için Alfóli ve kısmen de yağ gibi ürünler tüketiciye ulaştırılmaktadır. Perşembe günleri Feria'da kurulan pazar, haftalık toplanma alanı olarak değiş-tokuş türünde alış-veriş yapılan bir pazardır. Bu pazarda ayrıca şehrin dükkânlarında üretilen ürünler satılmaktadır. Bu pazara küçük mallar getirenler arasında Hıristiyan cemaat mensupları ve kadınlar da yer almaktadır. 16. yüzyıl belgeleri Santa Catalina Kilisesi ile Ponce de León ailesinin sarayı arasındaki meydana düzenli olarak düzenlenen bir hayvan panayırının varlığı bilinmektedir. Belgede panayırın pazartesi, perşembe ve cumartesi günleri olmak üzere haftada üç gün düzenlendiği kayıt düşölmüştür (Collantes de Terán Sánchez, 1991, s. 58-60). Panayırlar yılda belirli periyotlarla kurulan ticari alanlar olduğundan, 16. yüzyıldan kalan belgede adı panayır olarak geğse de buranın pazar işlevi gördüğü ve bir pazar alanı olduğuna rahatlıkla söylenebilir.

Kent içinde Feria Sokağı'nda Endölüs döneminden bu yana kurulan pazar yeri Hıristiyan döneminde de aynı alanda kurulmaya devam etmiştir. Kentte Endölüs döneminde sur dışında kurulan diğer pazarlar da Geç Orta Çağ boyunca devam etmiştir (Yıldız, 2016b, s. 321).

Pascua Florida'da, şehrin yakınlarında, Ejido'da, çoğunlukla koyun olmak üzere küçükbaş hayvanların satışının yapıldığı ve bir hafta süren bir fuarın varlığından da söz edilmektedir. Plaza de San Francisco'da 15. yüzyılda canlı hayvan pazarı ya da bitpazarı kurulduğu bilinmekle birlikte bu pazarın kalıcı bir pazar olup olmadığı bilinmemektedir. Bu yüzyılda tüketiciler için iki farklı türde et ve balık pazarları bulunmaktadır. Bunun dışında Katedralin sınırında Petrol pazarı bulunmaktadır. Sevilla Nizamnamelerinde şehir tellallarının San Francisco, Salvador, Alfalfa, Santa Catalina ve Feria meydanlarında görevlerini yerine getirmek zorunda oldukları geçmektedir (Collantes de Terán Sánchez, 1991, s. 61-69). Şehir tellallarının bu meydanlarda görevlerini icra etmeleri şehir pazarlarının buralarda kurulduğunun ve şehir nüfusunun buralarda yoğunlaştığının göstergesidir. Bu meydanlarda kurulan pazarlar 15. yüzyıl sonundan itibaren aynı zamanda meydanların çevresinde inşa faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır.

5.1.6. Orta Çağ Sevilla'sında Darphane

Müslümanlar İspanya'yı fethettikten sonra kullandıkları ilk darphanenin Hispania'da bulunduğu düşünölmektedir. Endölüs'ün 712-714 yılları arasında Latin harfleri ile bastırıldığı sikkelerin büyük ihtimalle Sevilla'da bulunan atölyelerde basıldığı düşünölmektedir. 716-717 yılında basılan sikkelerde ise ilk defa "Endölüs" ismi kullanılmıştır. Bu basılan sikkeler 15. Yüzyıla kadar bir yüzünde Arapça diğer yüzünde Latince olmak üzere iki dilli olarak basılmıştır. Sevilla darphanesinde elektron dinar olarak bilinen ayarı düşürölmüş altın sikkeler ve yapağı dirhem olarak bilinen gümüş sikkeler üretilmiştir. Endölüs döneminde hükümet merkezi Kurtuba'ya taşınınca darphane de Sevilla'dan Kurtuba'ya taşınmıştır (Cano Avila, 2005, s. 27-30).

5.2. Paris Kenti

5.2.1. Kentin Kurulumu ve Gelişimi

Fransa'da Paris, MÖ 3. yüzyılda "île de la Cité" adı verilen bir ada üzerinde kurulmuştur. Şehri ilk kuranların Galyalı bir kabile olduğuna belirtilmektedir. MS 1. yüzyılda gelişmeye başlayan Paris kenti, Romalılar tarafından "Lutetia" olarak anılmış, 4. yüzyıldan itibaren "Paris" olarak anılmaya başlanmıştır. Orta Çağ'da kentin yerleşim arazileri üç bölüme ayrılarak isimlendirilmiştir. Birinci bölümdeki arazi, sur duvarları ile çevrili alandır. Taş duvarlarla çevrili ve doğal bir hendek görevi gören Seine Nehri tarafından korunan "île de la Cité" Adası'nı kapsamakta ve buraya "Cité" adını verilmektedir. İkinci bölümdeki arazi ise "bourg" adı verilen güçlü insanların yerleştiği, sur duvarlarının olmadığı arazilerdir. Paris'in sol yakasında bulunan Saint Germain Bourg'u ilk verilebilecek örnekten biridir. Üçüncü bölümdeki arazi tipi ise "commune"dir. Bu bölümdeki arazi yoğun bir nüfusa sahiptir. Kalıcı duvarlarla korunmayan araziler olarak bilinmektedir (Bakır ve Ülgen, 2011, s. 20-22).

5.2.2. Orta Çağ'da Paris'in Nüfusu

Paris kentinin nüfusunu Orta Çağ başlangıcından itibaren ele alırsak, Merovenjler döneminde (5.-7. yüzyıl) 10.000 civarındadır. 7. yüzyılda şehirde bulunan piskoposluk üyeleri dışında aristokrat ve yöneticilerin farklı şehirlere taşınması sonucunda siyasi etkisinin azalması ile nüfus bir miktar düşmüştür. Ancak Karolenjler döneminde (8.-9. yüzyıl) nüfus artış sağlamış, 10.000-15.000 civarına kadar yükselmiştir. Nüfus 1180 yılında 25.000, 1220 yılında 50.000 civarına, 1300 yılında 228.000, 1400 yılında da 280.000'e kadar yükselmiştir. Nüfusun 12. yüzyıldan önce düşük olmasının nedenleri daha çok 7. yüzyılda Avrupa'da yayılan veba hastalığı, 5. ve 11. yüzyıllar arasında yaşanan barbar göç ve saldırıları ve iktisadi yetersizlik

olarak öne çıkmaktadır. Ancak 12. yüzyıl sonrası tarım ve endüstride yaşanan gelişmeler Paris'te nüfusun artmasına neden olmuştur (Bakır ve Ülgen, 2011, s. 24; Musée Carnavalet).

5.2.3. Orta Çağ Paris'inde Üretim ve Zanaat Kolları

Erken Orta Çağ döneminde zanaatkârların köle durumunda olduğu bilinmektedir. Bu durumdan kaynaklı olarak Paris kentinde serf işçilerin lordların ordusu ve günlük yaşamda kullanmak için gerekli olan bütün araç-gereçleri ürettiği geniş atölyeler, yalnızca saray, şato ve manastırlarda bulunmaktadır. Atölyelerde zırhçılar, kuyumcular, inşaatçılar ve çeşitli zanaat faaliyetleri yürütülmektedir. Bunun dışında 9. yüzyılda kasaplar, manifaturacı ve duvarcılarının varlığına dair kayıtlar bulunmaktadır (Boileau, Lespinasse e Bonnardot, 1879, s. I-III).

Meslek gruplarının ve zanaatkârların örgütlendiği yapılar olan loncalar Paris'te 14. yüzyıl başlarından itibaren yoğun olarak görülmektedir. 12. yüzyılda kentte dericilere ait beş lonca bulunurken, 13. yüzyılda 100 kadar loncanın bulunduğu şehirde loncaların gıda, kuyumculuk ve güzel sanatlar, maden işleri, dokumacılık ve giyim, kürkçülük ve inşaat gibi yedi farklı alanda gruplandırıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. 13. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Paris'te kentin ihtiyaçlarını karşılayan irili ufaklı 282 atölye bulunmaktadır. Geç Orta Çağ'da loncalar bağımsız olmalarına rağmen kral tarafından yazılan tüzüklere göre kurulmakta ve kralın vekilleri tarafından işleyişi takip edilmektedir. Lonca teşkilatları endüstrinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Değirmenler su enerjisini kullanabilecek teknoloji ile donatıldıktan sonra 14. yüzyıl civarında Seine Nehri ana kolunda 68 fabrikanın seri üretim yaptığı, bunun haricinde 1040 yılında deri fabrikası, 14. yüzyılda dokuma fabrikalarının, 15. yüzyılda cam fabrikalarının bulunduğu belirtilmektedir (Bakır ve Ülgen, 2011, s. 27-30; Pirenne, 2013, s. 174).

5.2.4. Orta Çağ Paris'inde Tüccarlar ve Ticari Ürünler

Paris, konumu itibariyle denize kıyısı olmayan ancak nehir ticaretine elverişli bir alanda bulunmaktadır. Paris'in siyasi merkez olması, konumu, üretim ve ticareti mali açıdan cazibe merkezi olmasına neden olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı tüccarlar ve finansörler Cite adı verilen adada yani Paris'in merkezinde ikamet etmiştir (Roux, 2009, s. 67).

Erken Orta Çağ'da Paris'te tüccarlar, 9. yüzyıl civarında Normanların İngiltere'yi almasıyla birlikte ticari anlamda güçlenmesi sonucunda rekabete karşı kendilerini korumak için bir dernek kurmuşlardır. Derneğin kuruluşu bu yüzyıllarda şehirde tüccar varlığının kanıtı olarak görülmektedir. Paris'te yerleşik tüccar ve gezici tüccarlar olarak gruplandırılan tüccarların Kiersey Kapitülaryası'nın 31. maddesine göre farklı değerlendirmelerle vergilendirildiği, yerleşik tüccarların ticari gücüne göre, gezici tüccarların ise onda bir oranında vergiye tabi tutulduğu belirtilmektedir. Gezici tüccarların Kiersey Kapitülaryası'nda Hıristiyan tüccarlar, Yahudiler ve Kappiler olmak üzere üç sınıfa ayrıldığı anlaşılmaktadır. Hıristiyan tüccarlar arasında ön plana çıkanlar Venedikli tüccarlardır. Kuzey İtalya, İsviçre ve Fransa'da etkin ticaret yapan Venedikliler, 9. yüzyıl ve sonrasında Paris'te de bulunmuşlardır. Venedikli tüccarların bu yüzyıllarda Doğu Akdeniz ülkelerinden getirdikleri malları Paris'te sattıkları bilinmektedir (Thompson, 1915, s. 877-879).

Akdeniz'den Avrupa limanlarına getirilen ticari ürünler iç bölgelere kara yolunun dışında özellikle nehirler üzerinden taşınmaktadır. Paris'te ticari malların sevkiyatı Seine Nehri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu sevkiyatı yapan tüccarlara "*su tacirleri*" adı verilmektedir. Bu tüccarların taşıdığı ürünlerin başında şarap gelmektedir. Bunun dışında buğday, çivitotu, deri ve cam gibi ürünler ihraç edilen ürünlerdir (Bakır ve Ülgen, 2011, s. 25-31). Paris burjuvasını oluşturan kumaşçılar, kürkçüler, tuhafiyeciler ve sarraflar, tekstil ve lüks malları ithal ve ihraç etmiştir. Bunun yanında ahşap ve at gibi ürünlerin de ithalatı ve ihracatını yapmışlardır (Roux, 2009, s. 68).

5.2.5. Orta Çağ Paris'inde Pazar ve Panayırlar

İktisadın üretici ve tüketiciyi bir araya getirme sanatı olduğunu düşünürsek, pazar ve panayırların önemi anlaşılabilir. Bu açıdan bakıldığında Paris özellikle 12. yüzyıl sonrası artan nüfusu ile üretici ve tüketicinin bulunduğu ticari bir merkez olmuştur.

Paris'te Erken Orta Çağ'da ait pazar ve panayırların oluşumunun temelinde tarım ekonomisi vardır. Toprak sahibi derebeyler ya da kilise tarafından serflere işletilen topraklardan hasat edilen üretim fazlası ürünler ile pazarlar oluşturulmuştur. Başlangıçta takas ekonomisinin olduğu bu pazarlar zamanla gelişerek para ekonomisine evrilmiştir. Erken Orta Çağ'da Paris yakınlarındaki Saint Denis Panayırı ilk olarak 629 yılında kurulmuştur. Panayır Orta Çağ'ın tarım ekonomisinin sürdürdüğü dönemler boyunca varlığını sürdürmüştür. Şarap ithalatı ve ihracatının yapıldığı panayıra kuzey bölgelerden gelen tüccarlar 8. yüzyıldan itibaren ilgi göstermiştir. 635 yılında Saint Dionysos Panayırı ve 775 yılında Saint Matthias

Panayırı tarım pazarı olarak kurulan panayırlar olarak bilinmektedir. Saint Dionysos Panayırı ekim ayında, Saint Matthias Panayırı ise şubat ayında, yılda bir defa kurulan panayırlardır (Eco, 2014a, s. 277; Ülgen, 2012, s. 373).

Saint Denis Panayırının diğer adı Lendit Panayırı olarak bilinmektedir. Saint Denis Manastırı'nın çevresinde kurulana iç panayır, ovada kurulana dış panayır denilmiştir. Her yıl haziran ayının ikinci çarşamba günü Saint Denis ile Paris arasındaki ovada kurulmuştur. (Grosse, 2001, s. 360-369). 7. yüzyıldan itibaren her yıl kurulan panayırdaki değiş-tokuş üzerine kurulu bir ticaretin olduğu belirtilmektedir. 12. yüzyılda maden işçileri kendi ürettiği ürünleri bu panayırdaki satmışlardır (Bakır ve Ülgen, 2011, s. 32-33). Lendit Panayırı aynı zamanda üretim yapmak için ithal edilmesi gereken malların ulaşımını kolaylaştıran bir ticari merkezdir. Örneğin 14. yüzyılda Saint Denis'te üretilen kumaşlar ile birlikte Paris, kumaş endüstrisinin önemli bir merkezi haline gelmiştir. Dokuma için gerekli ürünlerin tedariği sayesinde kumaşların panayır üzerinden diğer ülkelere dağıtılması sağlanmıştır (Bove, 2015, s. 126).

5.3. Konya Kenti

5.3.1. Kentin Kurulumu ve Gelişimi

Anadolu coğrafyasının merkezinde bulunan Konya, Alaaddin Tepesi üzerinde MÖ 2000'li yıllarda başlayan ilk yerleşimler ile birlikte kurulmuş bir şehridir. Konya, Bizans döneminde adı "*İkonium*" Selçuklular döneminde ise gönül hoşluğu anlamına gelen "*Gunya*" adıyla anılmıştır. Kenti çevreleyen ilk surlar Frigler döneminde MÖ 8. ve 6. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir (Küçükdağ, Arabacı ve Yenice, 2020, s. 1-4).

Erken Orta Çağ Anadolu'sunda bir taşra kenti olan Konya, yerleşik ekonomisi ile kendi kendine yeten, içinde barınan nüfusu besleyebilen ve ticari uğrak noktası olan "*polis*" özelliği taşıyan bir şehirdir. Ancak 7. yüzyıl Bizans döneminde Anadolu'daki taşra kentleri Pers saldırıları ve devamında İslam fetihleri ile başlayan ve 11. yüzyıla kadar süren istikrarsız dönemde savunma kent modeli olan "*kastron*" yani kale-kente evrilmiştir (Haldon, 2017, s. 122-125).

Konya 1096 yılında II. Kılıçarslan tarafından devletin başkenti yapılmıştır. 1221 yılında I. Alaaddin Keykubat tarafından sur dışı yerleşim bölgelerini kapsayacak şekilde yeni surlar inşa edilmiştir. Konya Selçuklu döneminde sur içinde gelişim gösteren, askeri, siyasal ve başkent olmasından dolayı yönetsel merkez olan bir kent olmasıyla kapalı kent modeli olan A tipi kale kent özelliği göstermektedir. Ancak Anadolu'daki Selçuklu kapalı kentleri 13. yüzyıldan sonra tekke-zaviyeler, külliye yapıları ve ticari faaliyetlerin etkisiyle yerleşimlerin sur dışına taşması sonucunda açık kent modeline geçmeye başlamıştır. 14. yüzyılda Karamanoğlu ve Osmanlı döneminde nüfusun artmasıyla sur dışında yeni mahalleler kurulmuştur. 16. yüzyılda Osmanlılar kentin dışına yeni ticari alanlar inşa etmiştir. Bu dönemlerden sonra Konya açık kent modeline girmiştir (Özcan ve Yenen, 2010, s. 62; Küçükdağ, Arabacı ve Yenice, 2020, s. 1).

5.3.2. Orta Çağ'da Konya'nın Nüfusu

Konya, Erken Orta Çağ'ın başlangıcı olan 5. yüzyıl civarında 10.000'den yüksek nüfusa sahip kentler grubunda değerlendirilmektedir (Haldon, 2017, s. 66). Ancak 11. yüzyıl sonunda Anadolu Selçuklular şehri Bizans'tan teslim aldığı anda 1000-1500 civarında nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir. Şehirin 1210 yılında 20.000, 1260 yılında 60.000 civarında olduğu düşünülmektedir. Araştırmacılar bu tahminleri mahalle mescitlerinin kapasitesi üzerinden yapmaktadır. Şehirde yaşayan gayrimüslim sayısının da 6.000 civarında olduğu belirtilmektedir. Yapılan akademik araştırmalara göre kentin nüfusu 72.000'e kadar yükselmiştir (Altunsoy, 2019, s. 66-67).

16. yüzyılda Konya'nın nüfusunun tekrar düşmüştür. Kentteki askeri sınıfın da dahil edilerek hesaplandığı tahmini veriye göre 4.726 ile 12.392 aralığında bir insanın yaşadığı belirtilmektedir (Yörük, 2016, s. 166).

5.3.3. Orta Çağ Konya'sında Üretim ve Zanaat Kolları

Anadolu, Erken Orta Çağ başlarında Bizans hakimiyeti altındadır. Bizans, Persler ve İslam fetihleri ile 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar mücadele etmek zorunda kalmış, bu nedenden dolayı Anadolu'da nüfus ciddi oranda azalmıştır. Nüfusun azalması kent yaşamını olumsuz etkilemiş ve Anadolu kent yaşamı gerilemiştir. Buna bağlı olarak üretim azalmış ve ekonomi de gerilemiştir. Konya kenti de bu olaylar zincirinden etkilenen kentlerden biridir. Ancak 11. yüzyıl sonunda Selçukluların şehri alması ve Konya'yı başkent yapması sonucunda özellikle Türk göçleri ile kentin nüfusu artmıştır. Nüfusa bağlı olarak üretim artmış ve

ticari bir canlanma yaşanmıştır. Konya'da Türk nüfusun yanında Ermeni, Rum, Frenk ve Yahudiler bu dönemlerde kente göç etmiş diğer etnik kökenlerdir. Bu etnik unsurlar çeşitli zanaat kollarında faaliyet göstererek Konya ekonomisi içinde kendilerine yer edinmişlerdir. Türkler hayvancılık ve askerlik alanında, Hıristiyanlar zanaatçılık alanında etkin olmuşlardır. Hıristiyan zanaatkârlar dokumacılık, dericilik, madencilik ve madeni eşya üretimi kollarında mesleklerini icra etmişlerdir. Ermeniler kasaplık yaparken Yahudiler şarap üretimi ile ilgilenmiş ve meyhanecilik yapmıştır. Ancak 12. yüzyıldan itibaren gayrimüslimlerin zanaat kollarındaki etkileri azalmış, nüfusu artan Türkler de sistemli bir şekilde zanaat kollarında etkili olmuşlardır (Haldon, 2017, s. 122; Altunsoy, 2019, s. 84; Altunsoy, 2023, s. 455-456).

13. yüzyılda ilk olarak Kayseri'de kurulan Ahilik teşkilatının öncülüğünde örgütlenen Selçuklular, kent içinde çeşitli üretim atölyeleri ve dükkanlar ile zanaat faaliyetlerini arttırmışlardır. Selçuklu vakfiye kayıtlarına ve çeşitli kaynaklara göre Konya'da icra edilen zanaat kolları kasap, berber, kunduracılık, külahçılık, dericilik, bakırcılık, çömlekçilik, dokumacılık, kuyumculuk, marangoz, değirmencilik, fırıncılık ve sabun imalatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer meslek grupları olarak hekim, mimar, yazıcı, şecereci, lokantacı, helvacı, manifaturacı, attar, at yetiştiricisi ve satıcısı, kan alıcı (hacamatçı) ve tellakların bulunduğu aktarılmaktadır (Özcan, 2007, s. 91-93; Bedirhan, 2019, s. 302).

Konya kenti içinde ticari hanlar ve çarşılar bulunmaktadır. Kent içindeki çarşılar Allâme, Altun Aba, Argaççılar, Cami, Debbâğlar, Eski, Yeni, Gurebâ, Kunduracılar, Kasaplar ve Uzun gibi isimler ile anılan ve çoğunu mesleki örgütlenmelerin oluşturduğu çarşılardır. Ermen Han, Debbâların Hanı, Karatay Hanı, Hoca Hasan-ı Sultânî Hanı, Kuzu Han, Demre (Zümrüt Hatun) Hanı, Hoca Bahtiyar Hanı ve Bedreddin Yalman Hanı da kent içinde yer alan hanlardır (Özcan, 2011, s. 237).

5.3.4. Orta Çağ Konya'sında Tüccarlar ve Ticari Ürünler

Konya, Erken Orta Çağ Bizans yönetiminde taşra statüsünde bir kenttir. Bizans döneminde tarım ekonomisine bağlı olarak Konya'da meyve-sebze, buğday ve arpa gibi ürünler yetiştirilmiştir. Dolayısıyla Orta Çağ başlangıcından 11. yüzyıla kadar Konya'nın ticareti ile öne çıkabilecek bir ekonomisi olmadığı söylenebilir.

13. yüzyıldan itibaren Selçuklular ticarete önem veren ve tüccar hakları koruyan ve güvenliğini sağlayan bir politika izlemişlerdir. Bu sayede Selçuklu kentleri birçok yerli ve yabancı tüccarın uğrak noktası olmuştur. Konya, başkent olması nedeniyle bu şehirlerin en başında gelmektedir (Altunsoy, 2023, s. 455-456). Moğol akınları sonrasında Anadolu ekonomisinde bozulma yaşanmıştır. Ancak siyasi olarak parçalanmış Anadolu Ahilik örgütünün kurmuş olduğu ekonomik sistem sayesinde tüccarlar Hıristiyan devletleriyle ticarete devam etmiştir (Eskikurt, 2014, s. 24).

Konya'da ticaret yapan tüccarlar Türk, Hıristiyan, Yahudi, Arap, Acem ve Rum tüccarlardır. 13. yüzyılda güvenli ticaret ağının sağlanması ile Rus, Bulgar ve Kıpçaklar, Konya'da ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlar arasına katılmışlardır. Y. Bedirhan'ın Avrupalı bir seyyah olan Rubruck'tan aktardığına göre; 1255 yılında Konya ticaretinde Ceneviz ve Venedikli tüccarların varlığına dair kayıt bulunmaktadır. Bazı yabancı tüccarlar ise kente yerleşmişlerdir. Özellikle Mağribe Mescidi'nin Konya'ya gelip yerleşen Kuzey Afrikalı tüccarlar için inşa edildiği belirtilmektedir (Bedirhan, 2015, s. 28-30).

Selçuklular, Anadolu ticaret yolları üzerinde doğu-batı ve kuzey-güney ekseninde yaptıkları kervansaraylar ile güçlü bir ağ oluşturmuştur. Ahi Gazzaz ve Ahi Ahmet Şah gibi ipek tüccarları eski dönemlerden itibaren devam eden İpek Yolu'nun canlılığını arttıran Selçukluların Tebriz'den Konya'ya ipek ticareti yapan Konyalı tüccarlarıdır. Hoca Mecdeddin ise kumaş tüccarı olarak ön plana çıkan bir başka Konyalı tüccardır (Bedirhan, 2019, s. 298-300).

13. yüzyılda Avrupa'da gelişen dokuma ve tekstil sanayisinde boya maddesi olarak kullanılan şap madeni, Anadolu topraklarından Avrupa'ya ihraç edilen ürünler arasında yer almaktadır. Anadolu şap madenlerini Selçuklu sultanlarından aldığı izinle üretim ve dağıtımını yapanlar, Konya'ya yerleşmiş olan Cenevizli Nicola de Santo-Siro ile Venedikli Bonifacede Molendino adlı tüccarlardır. Bu tüccarların madeni yüksek fiyattan sattığına dair kayıtlar bulunmaktadır (Özcan, 2006b, s. 35-36).

Kaynaklarda Selçuklu dönemi Konya'sının önemli bir ithalat ve ihracat şehri olduğu geçmektedir. Yetiştirilen tarım ürünlerinden kayısı Şam'a ve Mısır'a ihraç edilen ürünlerin başında gelmektedir. Ayrıca kentte ve çevresinde bulunan şap, tuz, gümüş, demir ve lapis gibi maden yataklarından madenler yerli ve yabancı tüccarlar tarafından çıkarılıp, işlenmiş ve ihraç edilmiştir. Ticari ürünlerden kumaş, ipek, yün, halı ve diğer dokuma ürünleri Fransa ve İngiltere'ye ihraç edilen ürünlerdendir. Konya'ya getirilen ithal mallar

ise silah, baharat, pamuk ve şeker Mısır'dan, ipekler Çin ve Bağdat'tan, köleler ve atlar Kafkasya'dan ve halılar İran'dan getirilmiştir (Bedirhan, 2019, s. 298-299).

5.3.5. Orta Çağ Konya'sında Pazar ve Panayırlar

Erken Orta Çağ döneminde Bizans hakimiyeti altında olan Konya, askeri yollar üzerinde olan bir şehirdir. Ancak 11. yüzyılda Konya Selçukluların siyasi kararları ile başkent olmuş ve ticari politikalarının da sonucunda Anadolu ticaret yollarının merkezi olarak önem kazanan bir kent olmuştur (Eskikurt, 2014, s. 20; Bedirhan, 2019, s. 297).

Konya'da yer alan pazarlar hakkında bilgiye vakıfname kayıtlarından ulaşılmaktadır. Kent içinde kurulan bu pazarlar Buğday Pazarı, Odun Pazarı ve İğneciler Pazarı olarak kayıt altına alınmıştır (Özcan, 2011, s. 237).

Konya çevresinde kurulan panayırlar pazar olarak anılmıştır. Konstantiopolis ile Konya arasındaki ticaret yolu üzerine Sultan I. Alaaddin Keykubat'ın inşa ettirdiği hamam ve kaplıcaların yer aldığı sağlık yapılarının bulunduğu alanda Yılgun Pazarı, Konya'nın kuzeybatısında Germiyan emirlerinin kontrolünde olan Alamettin Pazarı, Konya-Burdur yolu üzerine üç ayda bir kurulan Pınar Pazarı, Roma dönemi ticaret yolunun bulunduğu Tunguzlu-Konya yolu üzerine ise Karahöyük Pazarı ve hububat merkezi İşkoyan Pazarı kurulmuştur (Özcan, 2006a, s. 210-211; Ülgen, 2012, s. 373-374).

5.3.6. Orta Çağ Konya'sında Darphane

Orta Çağ Anadolu'sunda Bizans döneminde darphanelerin olduğu şehirler Konstantinopolis, İznik ve Antakya olarak bilinmektedir. Bizans döneminde taşra kenti olan Konya'da takas ekonomisinin olmasından dolayı darphane bulunmamaktadır (Haldon, 2017, s. 78). Anadolu Selçuklu sultanlarında para bastırma işlemi hükümdarlık alameti olarak görülmektedir. Dolayısıyla başkent Konya'da bir darphane bulunmaktadır. II. Kılıçarslan dönemi ve sonrasında Konya ve diğer kentlerdeki darphanelerde altın madeninin azlığından kaynaklı olarak gümüş sikkeler basılmıştır. Bu dönemde ise Konya en çok sikkenin basıldığı darphaneye sahip kenttir. Selçuklularda başkent haricinde ticaret merkezi olan pazar, panayır, liman ve eyalet kentlerinde darphaneler bulunmaktadır ve genellikle darphaneler gümüş madeninin çıkarıldığı bölgelere yakın yerlerde kurulmuştur (Özcan, 2006b, s. 37).

5.4. Kayseri Kenti

5.4.1. Kentin Kurulumu ve Gelişimi

Kayseri, ilk çağlardan bu yana konumunun önemli ticaret ve askeri yolların kesişme noktasında olmasından dolayı yerleşim yeri olma kimliğini taşımaktadır. Kent, MÖ 2000'lerde Asur kolonileri, Hititler, MÖ 7. yüzyılda Frigler, Medler ve Persler, MÖ 1. yüzyılda Roma ve Bizanslıların hakimiyeti altında gelişim göstermiştir (Çalışır Hovardaoğlu, 2009, s. 27). Kent, 11. yüzyılda başlayan Türk fetihleri ile birlikte Danişmentlilere, 12. yüzyılda Anadolu Selçuklularına, 1243 yılında İlhanlılara, 1335 yılında Eretna Beyliğine ve 1465 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmıştır.

Ova üzerinde kurulum gösteren kentin çekirdeği, 4. yüzyıl Roma dönemine kadar gitmektedir. Kent Roma döneminde yapılan surlar ile çevrilidir. 12. yüzyıl Selçuklu döneminde kale onarılmış ve iç kale olarak kullanılmıştır. İç kaleye Türk nüfus yerleştirilirken kent içinde yaşayan gayrimüslim nüfus sur dışına aktarılmıştır. Dış surlar da bu dönemlerde onarılarak savunma sağlanmıştır. 16. yüzyıl Osmanlı döneminde ise artan nüfus ile birlikte surlarla çevrili kentin dışında mahalleler kurulmuştur (Muş Özmen ve Kevseroğlu, 2023, s. 573).

Kayseri, 5. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar yerleşik ekonomisi ile kendi kendine yeten, içinde barınan nüfusu besleyebilen ve ticari uğrak noktası olan "*polis*" özelliği taşıyan bir şehirdir. Ancak 7. yüzyıl Bizans döneminde Anadolu'daki taşra kentleri Pers saldırıları ve devamında İslam fetihleri ile başlayan ve 11. yüzyıla kadar süren istikrarsız dönemde savunma kent modeli olan "*kastron*" yani kale-kente evrilmiştir (Haldon, 2017, s. 122-123).

Alaaddin Keykubat'ın Kayseri'ye yaptırdığı Keykubâdiye Sarayı ile kent ikinci başkent statüsü kazanmıştır. Ayrıca kent bu dönemlerde Selçuklular tarafından askeri harekât üssü işlevi görmüştür (Özcan, 2006b, s. 27). 12. yüzyıl Anadolu Selçuklu devleti hakimiyeti altında siyasi-yönetimsel işlev kazanan Kayseri'nin nüfusu da bu dönemlerde 10.000'in üzerine çıkmıştır. Ayrıca kent, ulaşım-dağıtım sisteminin odak noktasında bulunduğu için bu dönemden sonra "*A tipi kale kent*" özelliği göstermiştir. Kayseri, 16. yüzyıl Osmanlı hakimiyetinde, sur dışında mahallelerin kurulması ile birlikte "*Açık kent*" modeline doğru evrilmeye başlamıştır (Özcan ve Yenen, 2010, s. 62; Muş Özmen ve Kevseroğlu, 2023, s. 573).

5.4.2. Orta Çağ'da Kayseri'nin Nüfusu

Kayseri, Erken Orta Çağ döneminin başlangıcı olan 5. yüzyılda 10.000'den düşük nüfusa sahip kentler grubunda değerlendirilmektedir (Haldon, 2017, s. 66). Bizans döneminde doğudan gelen tehditler nedeniyle Anadolu kentleri kasabadan farksızdır. Kayseri de bu durumda olan bir kenttir. 12. yüzyılda Kayseri kent nüfusunun 22.000 civarında olduğu, 13. yüzyıl Moğol akınlarında nüfusun 35.000-40.000 civarına yükseldiği, 16. yüzyılda 30.000-40.000 civarında olduğu kabul edilmektedir (Akşit, 1996, s. 108-114; Altunsoy, 2019, s. 66-67).

5.4.3. Orta Çağ Kayseri'sinde Üretim ve Zanaat Kolları

Erken Orta Çağ'da Kayseri yerleşiminin toprak yapısı tarıma elverişsizdir. Bu durumdan dolayı kentte hayvancılık ön plana çıkmıştır. Roma ve Bizans döneminde imparatorluğun silah ihtiyacı, dışarıdan getirilen demir ile yapılarak imparatorluğa bu kentten sağlanmıştır. Erken Orta Çağ'ın başlangıcında Pers saldırılarının ve İslam fetihlerinin yoğun olması bölgede siyasi açıdan istikrarsızlığın olması ticareti engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Işık, 2019, s. 122-123).

Anadolu Selçuklular döneminde ilk Ahilik teşkilatı Kayseri'de kurulmuştur. Bu dönemde farklı iş dallarında 32 adet zanaatkâr olduğu düşünülmektedir (Akşit, 1996, s. 37). Selçuklular döneminde Kayseri şehrinde bakırcı, kuyumcu, kasap, derici, dokumacı, boyacı gibi zanaatkârlar bulunmaktadır (Karabaş, 2019, s. 24). Ayrıca Bacıyan-ı Rum olarak adlandırılan ahilik teşkilatında kadınlarında örgüçülük-örücülük, dokumacılık ve deri yünlerinin işlenmesi gibi zanaat kollarında çalıştıkları belirtilmektedir (İlimli Usul, 2017, s. 110).

Ahi Evran zanaatkârların bir yerde toplanmalarını zorunlu kılmıştır. Kent içinde zanaatkârların ürettiği ürünleri sattığı çeşitli dükkanlardan oluşmuş çarşılar bulunmaktadır. Bu çarşılar Debbaglar Çarşısı, Boyacılar Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı ve Türkmen kadınların çalıştığı Külahduzlar Çarşısı olarak bilinmektedir. Kentte çarşı içindeki değerli malların saklandığı ve satıldığı bedesten de bulunmaktadır. Türk döneminde kentlerde herhangi bir malın satıldığı Şekerciler Hanı ve Pamuk Han gibi hanlar da kent içinde bulunmaktadır (Akşit, 1996, s. 38-42).

5.4.4. Orta Çağ Kayseri'sinde Tüccarlar ve Ticari Ürünler

Kayseri kenti MÖ 2000'li yıllardan bu yana tüccarların uğrak yeri olan bir kenttir. Günümüz Kayseri sınırlarına 20 km uzaklıkta olan "*Kaniş-Karum*" olarak bilinen antik bir kent bulunmaktadır. Karum, pazar yeri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Antik dönemlerden beri ticari vasfı olan bir kenttir. Erken Orta Çağ'da tarıma elverişsiz olan arazileri hayvancılık ile değerlendirilmiş, çevre kentler ile ticari ilişkiler bu yolla sağlanmıştır. Bizans döneminde Kapadokya Eyaleti'ne bağlı olan Kayseri, ülkenin doğu sınırında yer aldığı için Pers saldırılarına ve İslam fetihlerine maruz kalmıştır. 11. yüzyıla kadar siyasi anlamda zor günler geçirmiştir (Işık, 2019, s. 122-123).

Antik çağlarda ana ticaret yolları üzerinde bulunan Kayseri, Bizans döneminde kaybettiği ticari kent özelliğini 12. yüzyıl sonunda Anadolu Selçuklular tarafından tekrar kazanmıştır. Selçuklular döneminde ticari yollar üzerine tüccarların güvenle konaklayabileceği kervansarayların inşa edilmesiyle Anadolu ticari yolları tekrar eski önemine kavuşmuştur. Kayseri, Anadolu ticaret yollarının doğu-batı aksı üzerinde yer alan Antalya ve Alaiye limanlarından başlayarak Burdur, Isparta, Konya, Aksaray, Kayseri Sivas, Erzincan ve Erzurum'dan geçerek Tebriz'e ulaşan yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Diğer yollar ise Kayseri, Elbistan yolu ve Kayseri, Sarız, Elbistan, Akçaderbend, Göynük ve Delük istikametindeki yol ile Halep'e bağlanan yollardır (Akşit, 1996, s. 127).

Kayseri'de Pisalı ve Latin tüccarlar koloni kurduğu bilinmektedir (Özcan, 2006b, s. 30). Yerel tüccarlar ise Türk, Ermeni, Rum ve Yahudilerdir (Işık, 2019, s. 126-127).

Kayseri'de üretilen deri ve dokuma ürünleri ile birlikte halı-kilimler İstanbul ve Avrupa ülkelerine ihraç edilmiştir. 13. yüzyılda Moğol baskısından kaynaklı olarak Kayseri ve çevresinde ticaret yapmak zorlaşmıştır. Ancak Ahi teşkilatının kurduğu sistemden kaynaklı olarak üretim ve ticaret devam etmiştir. 14. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine giren kentte ticari yaşam tekrar canlanmıştır. Bu dönemde yün, ipek, keçe, iplik, kurşun, canlı hayvan kentte satılan ürünlerin başında gelmektedir. Ayrıca deri ürünü olan meşin ve sahtiyân üretiminde kent bir merkez olmuştur (Işık, 2019, s. 123).

5.4.5. Orta Çağ Kayseri'sinde Pazar ve Panayırlar

Kayseri, uluslararası ticari yollar üzerinde yer alması nedeniyle antik dönemlerden itibaren yerli ve yabancı tacirlerin toplandığı pazar ve panayırlara ev sahipliği yapmış bir kenttir. 12. yüzyıldan bu yana Meydan Kapı'nın yanında kurulan At Pazarı ve konum itibariyle tam olarak nerede kurulduğu bilinmeyen, esir ve cariyelerin alındığı Esir Pazarı bu pazarlardandır (Karabaş, 2019, s. 25).

İbn-i Bibi 13. yüzyılda Esir Pazarı için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Sultan, ağırlığını yerin sırtı taşıyamayacak kadar çok olan ganimetlerle ve ordusuyla birlikte Kayseri'ye döndü. O sıralarda Kayseriye'de bir baş sığır ve at iki akçaya, beş altı baş koyun bir akçaya, güzel çehreli bir Ermeni delikanlısı ve cariyesi elli akçaya satıldı.” (İbn-i Bibi, 1941, s. 69).

Uluslararası ticari toplanma merkezlerinden biri olan Yabanlu Panayırları konum itibariyle günümüzde Kayseri Pazarören beldesi içerisinde yer almaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde kuzey-güney ticaret yolu üzerinde Karahisar ovasında kurulduğu belirtilmektedir. Panayırlara tüccarlar Güney Rusya ve Suriye'den Sinop-Kayseri-Elbistan ticari yol bağlantısı üzerinden ulaşmaktadır. Panayırlarda alım-satım işlemindeki ürünler ve mallar, Güney Rusya ve Kırım gibi kuzey ülkelerinden köle ve cariyeler, kürk ve deri, Hindistan, Çin, Kıbrıs, Venedik, Suriye ve Bizans gibi ülkelerden atlas ve diba gibi kumaşlar ile baharatlardır. Batı Anadolu'da Germiyan bölgesinden çeşitli cins ve özelliklerde at ve katırlar değiş-tokuş yapılan ürünlerdir. Panayırlarda yerli tüccarların yanı sıra Arap, Acem, Tatar, Yahudi ve Latin olmak üzere çeşitli milletlerden yabancı tüccarların bulunduğu belirtilmektedir. Yabanlu Panayırları, bu anlamda uluslararası bir özelliğe sahiptir. Yabanlu Panayırları aynı zamanda Selçuklu ordularının toplanma alanı olduğu dönemin vakayinamelerinde anlatıldığından Anadolu'daki ordu-pazar geleneğini sürdüren bir alan olması bir başka özelliğini de yansıtmaktadır (Özcan, 2006a, s. 209-210).

5.4.6. Orta Çağ Kayseri'sinde Darphane

Ticaret kenti olan Kayseri'de I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in abisi Melikşah'ın kendi adına bastırıldığı gümüş sikkeler, darphanenin varlığına dair bilinen ilk kayıtlardandır. 1197 yılında basılan bu sikkeler üzerinde tarih ve şehrin adı yazmaktadır. Alaaddin Keykubat dönemi Kayseri darphanesinde gümüş sikkelerin yanı sıra bakır sikkeler de basılmıştır. Kayseri darphanesi son faaliyetini Kanuni Sultan Süleyman döneminde icra etmiştir (Çayırdağ, 2022, s. 48, 189, 346).

Anadolu Selçuklular döneminde para takasının olduğu pazar ve panayır gibi uluslararası ticari merkezlerde de darphane bulunmaktadır. Kayseri yakınlarında kurulan Yabanlu Panayırlarındaki darphane bunlardan biridir (Özcan, 2006b, s. 37).

6. DEĞERLENDİRME

Orta Çağ'da Avrupa'ya kuzeyden gelen barbar kavimlerin saldırıları 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar sürerek, siyasi, askeri, dini, ekonomik ve kültürel anlamda istikrarsız dönemler yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa'da yaşanan bu iklim karşısında Anadolu'da da durum farklı değildir. 6. yüzyılda başlayan ve doğudan gelen Pers saldırıları, güneyden 7. yüzyıl ile başlayan İslam fetihleri ve 11. yüzyılda başlayan Türk fetihleri ile Orta Çağ Anadolu'sunda da istikrarsız bir dönem yaşanmıştır. 5. yüzyıl ve 11. yüzyıl arasında yaşanan bu istikrarsız dönemde Avrupa ve Anadolu'da kentsel yaşamı olumsuz anlamda etkilenmiştir.

Erken Orta Çağ Avrupa'sında Batı Roma'nın yıkılışıyla birlikte oluşan siyasi boşluk nedeniyle 11. yüzyıla kadar devam eden saldırı ve savaşlar sonucunda Roma kentleri terkedilmiş, genellikle Avrupa'da kırsal yerleşmelerde bulunan manastır, piskoposluk ya da şatolar etrafında yerleşmeler başlamıştır. Orta Çağ'da ise kentler, kurulum açısından piskoposluk etrafında kurulan kentler, büyük kentler, başkentler ve eyalet kentleri olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu dönemde savaşlar ve veba salgınından dolayı kentsel nüfus azalmıştır. Avrupa kentlerinde tarıma dayalı bir yönetim sistemi olan feodal sistem uygulanmıştır. Feodal sistem daha çok yerel ve küçük bir ekonomi alanına hitap etmiştir. Buna karşılık Erken Orta Çağ Anadolu kentlerinde tarıma dayalı takas ekonomisi bulunmaktadır. Ancak 7. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu, saldırıların hedefi haline gelmiş ve savaşlar ile boğuşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde ekonomik olarak yıpranan Bizans, kentlerden ağır vergiler toplamıştır. Bunun sonucunda Anadolu'da kentsel sistem çökmüştür. Bu dönemden sonra doğu ve iç kısımlarda bulunan kentler kale kent modeli olan kastronlara dönüşmüştür. 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları ile birlikte kentler üç ana grupta kapalı, açık ve dış büyüme odaklı şehirler olmak üzere kurulum göstermiştir.

Avrupa’da Orta Çağ’ın erken dönemlerinde zanaatkârlar ve sanatçılardan oluşan nitelikli nüfusun da azaldığı görülmektedir. Zanaatkârlar daha çok bu dönemde şatolarda lordlara hizmet etmiştir. 11. yüzyıl sonrasında çeşitli mesleklerden zanaatkarlar loncalar kurmuş ve üretimin arttırılmasında önemli rol oynamıştır. 12. yüzyıl sonrasında Avrupa’da kentsel nüfusun artışıyla birlikte üretimin de arttığı görülmektedir. Avrupa kentlerinde nüfusun artmasına bağlı olarak üretimin artması ve gelişen endüstriyle birlikte 13. yüzyılda tüccar veya zanaatkârlardan oluşan yeni bir sınıf olan burjuva sınıfı oluşmuştur. Burjuva sınıfı, ilerleyen dönemlerde sanayi toplumunun temellerinin oluşturulması açısından önemli bir rol oynamıştır.

Erken Orta Çağ Bizans döneminde Anadolu kentlerinde ticaret ve zanaat loncalarının faaliyetleri merkezi otorite tarafından düzenlenmekte ve takip edilmektedir. Bu dönemde ticaret kentleri Karadeniz, Ege ve Akdeniz kıyılarında bulunan kentlerdir. 12. yüzyıldan sonra Selçuklu hakimiyeti altına giren Anadolu’da uygulanan ekonomik politika sonucunda antik kara yolları üzerinde bulunan kentlerde Ahi Teşkilatı’nın oluşturduğu farklı zanaat kollarından oluşan loncalar, üretimin artmasına ve kent ticaretinin gelişmesine katkı sunmuştur.

Avrupa kentlerinde zanaat loncaları 11. yüzyıl sonrasında ortaya çıkmışken Anadolu kentlerinde Erken Orta Çağ döneminden itibaren olduğu görülmektedir. Bu durumun, merkezi otoritenin loncaları düzenlemesi ve desteklemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Orta Çağ Avrupa’sında Roma döneminden itibaren Uzak Doğu’dan Avrupa’ya uzun mesafeli ticaret yapıldığı bilinmektedir. Uzak Doğu’dan Akdeniz, Atlas Okyanusu ve Güney İngiltere Sahillerine kadar uzanan bir güzergâh üzerinden ticaret yapılmaktadır. Ancak 7. yüzyılda İslam Devletinin fetihleriyle Müslümanların eline geçen Doğu Akdeniz limanları Uzak Doğu ve Orta Doğu’dan gelen malların Avrupa’ya ulaşımını engellemiştir. Bu dönemde Avrupa’da ticaret yapan tüccarlar doğulu Yahudi, Suriyeli ve Yunanlı tüccarlardır. Latin tüccarlar sonraki dönemlerde etkili olmaya başlamışlardır. Venedikli, Pisalı, Cenevizli tüccarlar ise Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz hattı üzerinde etkili olmuşlardır.

Anadolu, coğrafya itibariyle kıtalararası antik İpek ve Baharat Yolu kara ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Uzak Doğu’dan, Batı Avrupa’ya, Rusya’dan Ortadoğu’ya uzanan ticaret yollarının kesişim noktasındadır. Erken dönemlerde Suriyeli, Yahudi ve Yunan tüccarlar bu güzergâhlar üzerinde ticaret yaparken, Geç Orta Çağ’da Türk, Venedikli Cenevizli gibi Latin tüccarlar ile Acem, Rus, Yahudi, Suriyeli ve Kuzey Afrikalı tüccarlar aktif şekilde ticaret yapmışlardır. Suriyeli ve Yahudi tüccarlar Avrupa ve Anadolu’da her dönemde ön plana çıkan tüccar grupları olmuştur.

Avrupa’da Sevilla kenti Avrupa kent kurulum ve gelişimi açısından incelendiğinde; piskoposluk etrafında kurulan ve 10.000-20.000 civarında nüfusa sahip kentler kategorisinde, Paris, Konya ve Selçukluların ikinci başkenti olan Kayseri başkentler kategorisinde değerlendirilebilir. Anadolu’da Selçuklu dönemi kent modellemesine uyarlandığında Sevilla, 13. yüzyıla kadar sur içi yerleşimlere sahip olmasından dolayı A tipi kapalı kent modeline girerken 13. yüzyıl ve sonrasında nehir limanında donanmaya sahip olması ve üretim dağıtım sisteminin dışı açılan odak noktası haline gelmesiyle B tipi kapalı kent modeline evrildiği söylenebilir. Paris kenti iki tarafından Seine Nehri’nin kestiği bir ada üzerinde kurulmuş üç ana bölümden oluşmaktadır. Sur dışı yerleşimleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla coğrafyanın vermiş olduğu kısıtlı imkanlar içinde gelişim göstermesi ve ticari malların ulaşımında kullanılan nehir üzerinde konumlanmasından dolayı A tipi açık kent modeline girmektedir. Konya ve Kayseri kentleri askeri, siyasi, yönetsel merkez işlevine sahip olmaları ve sur içinde gelişim göstermelerinden dolayı A tipi kapalı kent modeline uygundur. Avrupa kent kurulumu ve gelişimi bağlamında Paris, Konya ve Kayseri kentleri benzerlik gösterirken Anadolu kent kurulumu ve gelişimi açısından değerlendirildiğinde Sevilla, Konya ve Kayseri benzerlik göstermektedir.

Üretimi ve ticaret hacmini etkileyen faktörlerden biri de kent nüfuslarıdır. Sevilla, Konya ve Kayseri’de Orta Çağ boyunca dalgalı bir nüfus grafiği ile karşılaşılmaktadır. Orta Çağ Sevilla, Konya ve Kayseri kentlerinin nüfusları 30.000-70.000 aralığında değişkenlik göstermiştir. Ancak Paris kentinin erken dönemde 10.000 civarında olduğu tahmin edilen nüfusu geç dönemlerde istikrarlı bir şekilde artmış, Orta Çağ sonunda 280.000’e kadar çıkmıştır. Bu açıdan kentler arasında en yüksek nüfusa ulaşan kent olarak öne çıkmaktadır.

Orta Çağ’da nitelikli nüfusun üretim ve zanaat faaliyetlerinde Sevilla diğer kentlere kıyasla en erken tarihli lonca teşkilatına sahip olan kenttir. Sevilla lonca sistemi 8. yüzyıl İslam döneminde kurulmuş ve Orta Çağ sonuna kadar aynı sistemde faaliyetlerine devam etmiştir. Konya ve Kayseri kentleri de İslam ticaret anlayışını esas alan Ahilik Teşkilatının kurduğu lonca sistemine sahiptir. Dolayısıyla Sevilla, Konya ve

Kayseri kentlerinde bulunan lonca sistemi anlayış ve kent içindeki dükkanlarla oluşturulan çarşı kurgusuyla birbirlerine benzer özellikler göstermektedir. Paris kenti, Geç Orta Çağ sonlarında fabrikalar ile sağladığı seri üretim sayesinde endüstrileşmenin başlamasına katkı yapması açısından diğer kentlere göre kent ekonomisine daha fazla katkı sunmuştur.

Avrupa, istilalara maruz kaldığı Erken Orta Çağ döneminde tüccar nüfusunu kaybetmiş ve ticaret daha çok doğulu tüccarlar tarafından yürütülmüştür. Sevilla kentinde Yahudi Ceneviz ve Müslüman tüccarlar etkili olurken Paris'te Yahudi ve Venedikli tüccarlar öne çıkmıştır. Anadolu'da Konya kentinde Yahudi ve Venedikli tüccarlar ticarete öne çıkarken Kayseri'de Pisalı tüccarlar ve Yahudi tüccarlar öne çıkmıştır. Bütün bu kentlerde, yerel tüccarlara göre daha çok ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlar Yahudi ve İtalyan (Cenevizli, Venedikli ve Pisalı) tüccarlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Paris ve Sevilla'da Geç Orta Çağ sonunda tüccarların kent merkezine yerleşmeleri ve zenginleşerek toplum içinde söz sahibi olmaları sonucunda burjuva sınıfının ortaya çıktığı görülmektedir. Anadolu kentleri olan Konya ve Kayseri'de böyle bir toplumsal sınıf ile karşılaşılması beklenmemektedir.

Kentlerde ithal ve ihraç edilen ürünleri değerlendirdiğimizde, Konya, üretim ürünleri dışında yeraltından çıkarılan madenleri ihraç eden tek kent olması açısından diğer kentlerden ayrılmaktadır. Deri ve deriden elde edilen ürünler ve tarım ürünleri bütün kentlerde ortak ihraç ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İthal ürünler olarak Sevilla kenti değerli madenler ile öne çıkarken Paris şarap ve madenler, Konya ve Kayseri de ipek ve baharatlar ile ön plandadır.

Orta Çağ kent içindeki çarşı ve pazar alanlarına baktığımızda, Sevilla'da İslam döneminde kurulan çarşı-pazar sistemi Hıristiyan dönemde de devam etmiştir. Selçuklular ile birlikte 13. yüzyılda Konya ve Kayseri'de kent içinde kurulan çarşı-pazar kurgusu Sevilla ile benzerlikler göstermektedir. Dükkanlardan oluşan çarşılar ve çarşılar etrafında oluşan haftalık pazar alanlarının benzerlikler taşıması, İslam ticari anlayışının kent kurgusuna bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Paris, Konya ve Kayseri birçok yabancı tüccarın yıllık olarak buluştuğu, uluslararası ticari alanlar olan panayırlara sahiptir. Sevilla'da Orta Çağ boyunca panayır oluşumu bulunmamaktadır.

Orta Çağ'da kentlerde ticaretin takas usulü ile yapıldığı erken dönemlerde Sevilla'da darphaneye rastlanmaktadır. 8. yüzyıl İslam döneminden itibaren kent içinde darphane bulunmaktadır. Paris'te Orta Çağ'a ait bir darphane bulunmazken Anadolu'da Erken Orta Çağ Bizans döneminde İstanbul ve Antakya gibi büyük ticari merkezlerde darphanelere rastlanmaktadır. Konya ve Kayseri kentlerinde Anadolu Selçukluları ile birlikte kent içinde darphaneler kurulmuştur. Uluslararası ticaret merkezi olan Kayseri yakınlarındaki Yabanlu Panayırında da darphanenin bulunduğu bilinmektedir. İslam yönetim anlayışında tahta geçen hükümdarlar kendi adlarına hutbe okutup para bastırmayı adet edinmişlerdir. Böylece hakimiyetlerini ilan etmişlerdir. Bu anlayıştan dolayı belli bir dönem İslam yönetiminin olduğu ticari Avrupa kenti olan Sevilla ile birlikte Konya ve Kayseri kentlerinde darphanelere rastlanmaktadır.

7. SONUÇ

Orta Çağ, kendi içinde birçok değişkeni barındıran bir çağdır. Avrupa'da Batı Roma'nın yıkılmasıyla birlikte siyasi ve ekonomik anlamda paradigma değişimi yaşanmıştır. Erken dönemlerde kentsel yaşam ve ticaretin, tamamen yerel olarak yapıldığı küçük bir ekonomik alana sıkıştığı söylenebilir. Anadolu'da da nüfus yoğunluğunun ve ticaretin daha çok kıyı kentlerinde yoğunlaştığı, iç kesimlerde bulunan kentlerin daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılayabileceği küçük bir ekonomik sistem görülmektedir.

Geç Orta Çağ'da lonca örgütlenmeleri nitelikli iş gücünün ortaya çıkmasına, üretimin artırılmasına ve buna bağlı olarak tüccarların Avrupa'ya çekilmesine yol açmıştır. Bizans döneminde Anadolu'da büyük kentler ve liman kentleri dışında kalan kentlerin küçük ve iç piyasaya yönelik üretimleri bulunurken; Geç Orta Çağ Selçuklu döneminde izlenen ticari politikalar sonucunda Ahilik Teşkilatı'nın kentlerde kurduğu lonca sistemi ile kentsel üretim artmış, tüccarların ve ticaret yollarının korunmasına yönelik çalışmalar ile liman kentleri dışında iç bölgelerde bulunan kentler de üretim merkezi ve tüccarların uğrak noktası haline gelmiştir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz Batı Avrupa kentlerinden Sevilla ve Paris kenti nehir etrafında kurulmuş ve denizle bağlantısını nehir ile sağlayan, ticari malların üretim-dağıtım merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Konya ve Kayseri Geç Orta Çağ Selçuklu döneminde siyasi-yönetimsel kent kimliğinin yanı sıra ticari kent kimliği kazanarak malların üretim-dağıtım merkezi olmuştur. Selçuklu döneminde antik kara ticaret yolları üzerinde kurulan kervansaray ağı ile ticari kentler arası yolların güvenliği sağlanarak kentlerin ticari gelişimine katkı sağlanmış, ticaret yolları da işler hale getirilmiştir.

Avrupa ve Anadolu kentlerinde özellikle Geç Orta Çağ'da kentlerde aktif olan lonca sistemleri, üretimin ana damarını oluşturmuştur. 8. ve 13. yüzyıllar arası İslam dönemi boyunca Sevilla kentinin ticari faaliyetleri ile 13. yüzyıl Selçuklu kentleri olan Konya ve Kayseri'nin lonca sistemi, ekonomik sistemde paranın kullanımı, dükkân-çarşı-pazar ilişkisi ve yerel tüccarların kentte aktif olması açısından benzerlikler olduğu söylenebilir. Paris, Geç Orta Çağ'da zanaat loncalarının kurduğu fabrikalar ile endüstrileşmeye önderlik etmiş, cam ve dokuma fabrikalarının kurulmasını sağlayarak ileride ortaya çıkacak olan sanayi toplumunun oluşumuna katkıda bulunmuştur. Ancak Sevilla, Konya ve Kayseri'de bulunan loncaların faaliyetleri Paris'e göre daha sınırlı kalmıştır.

Paris, Konya ve Kayseri kentleri uluslararası ticaretin merkezi alanları olan panayır oluşumlarına sahipken Sevilla'da panayır bulunmamaktadır. Kayseri yakınlarında kurulan Yabanlu Panayırı darphane bulunan tek panayır olarak dikkat çekicidir. Paris haricinde Konya, Kayseri ve Sevilla kentlerinde darphane bulunmaktadır. Bu kentlerde darphanelerin bulunması ticaretin devlet kontrolünde yapıldığının, ticarete takas ekonomisi yerine para ekonomisinin işletildiğinin kanıtıdır. Kent içinde çarşılarda ya da pazar ve panayırlarda ticari faaliyette bulunan Yahudi ve İtalyan (Venedik, Ceneviz, Pisalı, Floransalı vb.) tüccarlar, dört kentte de ticari faaliyetlerde bulunmuş ortak tüccar grupları olarak öne çıkmaktadır.

İncelenen kentlerin tamamında ihracat yapılabilecek bir ekonominin bulunduğu görülmektedir. Kentlerde, deri ve deriden elde edilen ürünler ortak ihraç ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konya, tarım ya da atölyede üretilen ürünler dışında yeraltından çıkarılan şap ve gümüş gibi madenlerin de ihraç ürünü olarak dışarıya satıldığı bir kent olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak Batı Avrupa ve Anadolu kentlerini karşılaştırdığımız bu çalışmada, Orta Çağ'ın istikrarsız döneminde kentlerin ticari alanda gelişim göstermelerindeki en önemli etkenler coğrafi konum (deniz kıyısında, nehir etrafında veya ticaret yolları üzerinde kurulum), üretici nüfusun stratejik örgütlenmesi, ulaşım ağı, tüccarlar için güven ortamı ve üretilen ürünlerin alım-satımının yapılabileceği çarşı-pazar-panayır alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adelson, H. L. (1960). Early medieval trade routes. *The American Historical Review*, 65 (2), 271-287.
- Akşit, A. (1996). *Türkiye selçukluları devrinde kayseri şehri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Altunsoy, N. (2019). *Türkiye selçukluları döneminde gayrimüslimler* (Yayınlanmamış doktora tezi). Kırklareli Üniversitesi.
- Altunsoy, N. (2023). Selçuklu konya'sında gayrimüslimler. *Türkiye selçukluları ve konya*, Cilt III, 447-467. Konya ticaret odası.
- Bakır , A.-Ülgen, P. (2011). Geç ortaçağ avrupası'nın meşhur ve gizemli şehri paris. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (4), 19-47.
- Bedirhan, Y. (2014). Türkiye selçuklularında dış ticaret. *Turkish Studies*, 9 (5), 371-402.
- Bedirhan, Y. (2015). Türkiye selçukluları devrinde anadolu'nun ticaret şehirleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 24, 25-50.
- Bedirhan, Y. (2019). Türkiye selçukluları devrinde konya'nın iktisadi ve ticari yapısı. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14 (28), 295-306.
- Bello León, J. M. (2015). Mercaderes extranjeros en Sevilla en tiempos de los reyes católicos. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*, 47-83. <https://www.cervantesvirtual.com/obra/mercaderes-extranjeros-en-sevilla-en-tiempos-de-los-reyes-catolicos/>
- Birk, S. (2019, November 28). Religion in a medieval european city. SHS web of conferences, 72. (B. Yazıev, Dü.) Belgorod. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20197204003>
- Blanco Aguilar, J. (2018, June 28). *Las murallas y las puertas de Sevilla. Las murallas y las puertas de Sevilla-Alquiansa*. May 29, 2024, from <https://www.alquiansa.es/las-murallas-las-puertas-sevilla/>
- Boileau, E., Lespinasse, R. e Bonnardot, F. (1879). *Les métiers et corporations de la ville de Paris: XIII e siècle le livre des métiers d'Etienne boileau*. Paris Imprimerie Nationale. April 08, 2024 from <https://archive.org/details/lesmtierssetcor00boiluoft/page/n5/mode/2up>

- Bove, B. (2015). Une sombre affaire de teinturerie: organisation corporative et territoires de production à Saint-Denis à la fin du XIVe siècle. *Médiévales*, 69, 105-128. <https://doi.org/10.4000/medievales.7611>.
- Bozpinar, C. (2022). Orta çağ avrupası'nda şehirlerin doğuşu meselesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 1-26.
- Cano Avila, P. (2005). Numismática omeya oriental y de al-andalus. *Philologia Hispalensis*, 19, 23-31.
- Collantes de Terán Sánchez, A. (1991). Los mercados de abasto en sevilla: permanencias y transformaciones (siglos XV y XVI). *Historia. Instituciones. Documentos*, 18, 57-70.
- Çalışır Hovardaoğlu, S. (2009). *Tarihi süreklilikte kentsel katmanlaşmanın belgelenmesi bağlamında kayseri kent merkezi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Çayırdağ, M. (2022). *Kayseri Tarihi Araştırmaları* (Cilt I). Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Denk Çelik, S. (2006). *IX ve X. Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğunda Ticaret* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi.
- Eco, U. (2014a). *Ortaçağ-barbarlar, hıristiyanlar, müslümanlar*. (L. Tonguç Basmacı, Çev.). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Eco, U. (2014b). *Ortaçağ-katedraller, şövalyeler, şehirler*. (L. Tonguç Basmacı, Çev.). ALFA Basım Yayım Dağıtım.
- Elibol, N. (2007). Osmanlı imparatorluğu'nda nüfus meselesi ve demografi araştırmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 135-160.
- Eskikurt, A. (2014). Ortaçağ anadolu ticaret yolları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 15-40.
- González Arce, J. D. (1991). Sobre el origen de los gremios sevillanos. *En la España Medieval*, 14, 163-182.
- Grosse, R. (2001). Reliques du Christ et foires de saint-denis au XIe siècle. A propos de la 'descriptio clavi et corone domini. *Revue d'histoire de l'Eglise de*, 87 (219), 357-375.
- Gül, M. (2009). *Ortaçağ avrupa tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Haldon, J. (2017). *Bizans tarih atlası*. (A. Özdamar, Çev.). Alfa Yayıncılık.
- İbn-i Bibi. (1941). *Anadolu selçuki devleti tarihi*. (M. N. Gençosman, Çev.). Uzluk Basımevi.
- İlimli Usul, D. (2017). Anadolu selçukluları zamanında kayseri. M. Eğilmez, F. Maden ve S. Kundakçı (Dü.), *Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlı'ya Selçuklu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (s.101-119) içinde. Kastamonu.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Helen ve roma tarihinin anahatları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Işık, N. (2019). Kayseri'de ticaret kültürü ve kayseri ticaret müzesi. R. Özkan (Dü.), *II. Uluslararası Develi, Aşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi "Develi Bildirileri"*, (s.121-132) içinde. Kayseri,
- Jiménez Martín, A. (2020). *Las murallas de isbilya. universidad de sevilla*. Departamento de Expresión Gráfica Arquitectónica.
- Kallioinen, M. (2020, 06 30). Long-Distance Trade in Medieval Europe. *Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.558>
- Karabaş, O. (2019). *Selçuklular devrinde konya, kayseri, niğde ve sivas şehirlerinin fiziki yapı bakımından karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Koca, S. (1996). Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika. *Erdem*, 8 (23), 465-484.
- Küçükdağ, Y., Arabacı, C. ve Yenice, M. S. (2020). Tarihi Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 1-38.
- Muş Özmen, N. ve Kevseroğlu, Ö. (2023). Kentsel katmanlaşma bağlamında kent, biçim ve değişim: Askeri-mimari fonksiyonundan çarşı'ya, kayseri dışkale. *IV. Kentsel Morfoloji Sempozyum Kitabı*, (s.570-583) içinde, Konya,
- Özcan, K. (2006a). Anadolu'da selçuklu dönemi yerleşme tipolojileri -I- pazar ya da panayır yerleşmeleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 205-224.

- Özcan, K. (2006b). Anadolu'da selçuklu kentler sistemi ve mekansal kademelenme (1). *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 21-61.
- Özcan, K. (2007). Vakfiyelere göre selçuklu kentinde ticaret mekânlarının örgütlenme düzeni ve mekânsal diziliş biçimleri üzerine bir deneme "Konya örneği". *Vakıflar Dergisi*, 30, 87-101.
- Özcan, K. (2011). Anadolu'da erken dönem türk kent morfolojisi "Selçuklu başkent konya". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19), 231-244.
- Özcan, K. (2017). Anadolu'da ortaçağ lojistik merkezleri selçuklu liman kentleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 53, 137-151.
- Özcan, K. ve Yenen, Z. (2010). Anadolu-türk kent tarihine katkı: Anadolu selçuklu kenti (XII. yüzyılın başından XIII. yüzyılın sonuna dek). *Megaron Dergisi*, 5 (2), 55-66.
- Pirenne, H. (2013). *Ortaçağ avrupası'nın ekonomik ve sosyal tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ kentleri kökenleri ve ticaretin canlanması*. (Ş. Karadeniz, Çev.). İletişim Yayınları.
- Pounds, N. (2005). *The medieval city*. Greenwood Press.
- Romero de la Cruz, E. R. (2004). Historia económica del puerto y ría de sevilla. *Historia De La Navegación Comercial Española*, 489-531.
- Roux, S. (2009). *Paris in the middle ages*. (J. A. McNamara, Çev.) Philadelphia: University of Pennsylvania Press. April 08, 2024 from <https://archive.org/details/roux-paris-in-the-middle-ages/page/n9/mode/2up>
- Rösch, F. (2019). Medieval marketplaces in northern europe-an overview with an emphasis on merchant seafaring. L. Rahmstorf and E. Stratford (Dü), *Weights and marketplaces from the bronze Age to the early modern period (s.275-297)*, Göttingen.f
- Solórzano Telechea, J. Á. y Rivera Medina, A. M. (2021). Transmisión tecnológica y desarrollo portuario en el mundo atlántico medieval. J. Á. Solorzano-Telechea, J. D. González Arce y I. Bazán Díaz (Dü), *los puertos del atlántico en la baja edad media (s. 55-93)*, Navegación, Instituciones y Gobernanza, Lleida.
- Şeyban, L. (2014). İspanya'da endülüs-islam medeniyetinden kalan izler ve eserler-III: Sevilla. *Uluslararası Akademik Sosyal Bilim Çalışmaları Dergisi*, 24, 129-138.
- Thompson, J. W. (1915). The Commerce of france in the ninth century. *Journal of Political Economy*, 23(9), 857-887. April 08, 2024 from https://www.jstor.org/stable/1819140?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents
- Ülgen, P. (2012). Geç ortaçağ avrupasında pazar ve panayır ilişkisinin ticaret hayatındaki rolü ve türk-islam dünyasındakilerle karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (21), 359-381.
- Ülgen, P.-Çaylı, M. (2017). Ortaçağ avrupa ekonomisinin mimarları olan tüccarlara genel bir bakış. *History Studies International Journal of History*, 9 (5), 167-179.
- Yıldırım, M. (2022). Ortaçağ'da ticaret (Yollar, şehirler ve ürünler) hakkında bir değerlendirme (Bizans-avrupa-islam dünyası). *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 192-201.
- Yıldız, F. (2016a). Kilise ve sinagoga dönüştürülen endülüs-islam dönemi camilerinin geç ortaçağ hristiyan kent yapılaşmasına etkileri- Sevilla. *Medeniyet Sanat. İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 97-111.
- Yıldız, F. (2016b). *Sevilla'da mudejar şehirciliği: 13. ve 15. yüzyıllarda hristiyan şehirciliği üzerindeki islam etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yörük, D. (2016). Konya kazasında yerleşme ve nüfus (1584-1642). A. Aköz, D. Yörük ve H. Muşmal (Dü.), *INOCTE 2016 International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, (s.163-182), Konya.